

והנה במכ"ע הלפירה גליון 198 יאל אחד מעוי פנים בחולפא יפירה לאחר כי נעלם מאהנו הרבנים גמרא חסורסת בקדושין ל' ע"א שאין החיוב על האב רק ללמדו מקרא ולא תורה שבכתב, ועוד כתב שם השגות, ואף שידעתי ברור כי להם לא יועילו דברי כלל ועוד יוסיפו טרם, אך ד' יודע ועד שכוונתי לש"ס לעמוד בפרץ ולעזור בעד המגפה הנוראה שלא יעקרו ח"ו תורה שבכתב מישראל, ולכן אם לא יועילו דברי להם טכ"פ יועילו לאחר"י התמימים והחדשים לקול מוריהם הרבנים, לכן אבוא בקונטרס הזה לבדר מגמרא והראשונים שהחיוב ללמד את בנו תורה שבכתב הלכות ואגדות לבד לימוד המקרא, וכל היסודות תלוי" בזה, ומאשר כי כל חפלי ומגמתי להשיב רבים מעון המר הזה, שמתי לו מקום בראש ספרי לממן יראו רבים וישמעו וזכות הרבים יעמוד לי ולזרעי:

(א) והנה על השגתו הראשונה מגמרא דקדושין אבוא בארוכה אי"ה להלן לבדר מגמרא הג"ל ומהראשונים הסיפור מדבריו ואבדר טעמו וכחשו באריכות, אך טרם כל אבוא על יתר שני השגותיו שלהם יספיק הקיזור, והם על מה שכתבו דברי הרמב"ם שהמלמד לריך להיות בעל יראה הפ"ו לכתוב כי בכוונה השמטנו סוף דברי הרמב"ם שמסיים לפיכך לריך להוסיב מלמד בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק, וכנראה הבין הכוונה בדברי הרמב"ם שכתב מהיר לקרות ולדקדק שהמלמד י"ה בעל מקרא ומדקדק ע"פ חכמת הדקדוק, והשמטנו זאת מפני שאין אנו חפלים שהמלמד י"ה בעל מקרא ומדקדק, וכאילו ח"ו כל יוראמינו ופסקינו שאנחנו הרבנים מורים ופוסקים הוא כפי רגלינו וכהפולה על רוחינו, וכלום יש לך חולפה יתירא וגסות הרוח יתר מזאת לכתוב מפורש על רבנים שבזיון השמיטו דברי הרמב"ם מפני שאין רלוונט בכך ולא לפי רוחם, אבל באמת טעם המשיג בדבר פשוט מאוד, כי אותו הלשון המבואר ברמב"ם כתוב ג"כ בטור וש"ע הלכות מלמדים סימן רמ"ה ושם הכוונה מבואר היטב וז"ל, לפיכך אין ראוי להוסיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק ואם יש כאן שנים אחד קורא הרבה ואינו מדקדק עמם להבינם היטב ואחד אינו קורא כ"כ אלא שמדקדק עמם להבינם לוקחין אותו שמדקדק עמם יותר והוא מדברי הגמרא ג"כ דף כ"א אחד גרים ואחד דייק יע"ש ומרגום דייק בארמית הוא בלש"ק מדקדק, ופשוט שלכתחילה לוקחים מלמד שיה" גרים וגם דייק, הרי בהדיא שכוונת הרמב"ם במש"כ מהיר לקרות ולדקדק שיה" קורא הרבה ומדקדק עמם להבינם על נכון, ולזה לא כתבנו סוף לשון הרמב"ם שהוא אינו שייך לעניינינו, והוא דבר פשוט:

(ב) עוד כתב המשיג שדברי הספרי פותרין את כל דברינו וז"ל הספרי על הכתוב לדבר בס' מכתן אמרו כשהמינוק מחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה ואם אינו מדבר עמו בלש"ק ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאלו קיבדו ומבוא דברי הספרי גם כן"ש" במקומו, והנה הרמב"ם והטור והסמ"ג והשו"ע כולם הביאו רק החיוב ללמדו תורה ולא הזכירו כלל לדבר עמו בלש"ק וז"ל הרמב"ם בפ"א מהלכות ת"ת מאימתי אביו מלמדו תורה משיחיל לדבר מלמדו תורה לזה לנו משה ושמוע ישראל ואח"כ מלמדו מעט מעט פסוקים עד שיה" בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו ואח"כ מוליכו אלל מלמד פינוקות וכן מבואר בטור וש"ע ובסמ"ג, והוא מדברייא דרסוכה דף מ"ב ת"ר יודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש תורה מאי היא אמר רב המנונא תורה לזה לנו משה ק"ש פסוק ראשון שבקריאת שמע, והנה ברמיחא זו היא חוספסת בחגיגה פ"א בזה הלשון יודע לדבר אביו מלמדו שמע ותורה ולש"ק ואם לאו ראוי לו שלא בא לעולם, והנה כל עין יראה בעליל שהברייא דרסוכה דמ"ב היא היא דברי הסוספתא דחגיגה הג"ל ומאי טעמא דלגה הברייא דהמבוא בסוכה את החיוב ללמדו להיק דאיתא בחוספסתא יודע לנענע חייב בלולב יודע להעטף חייב בליניס יודע לדבר אביו מלמדו שמע ותורה ולשון הקודש ואם לא ראוי לו שלא בא לעולם יודע לשמור תפילין אביו

כסירה עמה לטבול בה עכ"ל הטוב"י הרי בהדי' דהגאון הנו"כ ס"ל להלכה בפשיטות דע"י בלוע בקרקע מעט מעט לא מיקרי זוחלין:

התשוב"י פוסק דבזחילה מועטת לא הוי זוחלין כאשר הבאתי לטוב"י לעיל:

האשכול פוסק דלא הוי זוחלין ומעמם כל הראשונים וכל האחרונים סוברים כן:

[ראיתי] בחיבור עלי ברושים מהה"ג ר"ש בסי' ג"כ וז"ל ועוד דכן מפורש ברא"ש שכתב וראיתי אחד מן המחברים האחרונים דכתב דכן נראה מתוך משנה זו דאם נסדק אחד מחובלי המקוה והמים מנטפין דרך הנקב יאל מחורת אשכורן ונקרא זוחלין ופסול הרי בהדי' דס"ל דאפילו לא ניכר זחילתן פסול עכ"ל:

והנה הביא כה"י פורבא דאייחא נורא לקנ"ה הא כל דברי הרא"ש בפסקיו וביותר בתשו' בא להוציא מדעת המחבר הג"ל ומסיים בתשו' ואל יעלה על הלב לפסול אם מימיו זבין קלת לחון וסכל כדי להוציא מדעת המחבר הג"ל ומאור לפלא איך הביא רא"י בדבר שמבואר הסיפור:

עוד בזה הה"ג הג"ל טעם מלבו דהא דכתב הרא"ש דאם לא יטאר מ' סאה פסול משום דכיון דהמים עומדים ללאת ה"ל כאילו כבר ילאו כו' ולפי"ז הוליד דאין ר"מ לזחילה מועטת לזחילה מרובה סוף סוף עומדים המים ללאת ומאי ג"מ אם ניכר הזחילה עכ"ל:

ומאור לפלא אטו סרכה היא לדין בה כמה שעומדת להפסק והלא אנטט על דברי הגר"א אנו דנין ודברי הגר"א ברור מללו בסי' ג"כ דהטעם של הרא"ש משום דהמים נזחלין ה"ל קטפרם ולכן אינם מנטרפין לח' סאה ואין הטעם משום דסופו ללאת כאלו כבר ילאו אלא דאף עתה קודם שילאו ליכא מ' סאה דמים העליונים שזחלים הוי קטפרם וקטפרם אינו מנטרף וא"כ גם קודם שילאו ליכא מ' סאה וא"כ מוכן מאליו דבשי שיה" המים מתנענעים ללאת למעלה וכדברי הרא"ש בתשובה]:

סימן בו.

קונטרס

ע"ד חנוך הילדים.

הנה בשנת תרס"ב יאל לאור ספר אחד מעט הכמות אבל רב האיות בדבר חינוך הילדים בדורינו הוא ספר, דרכה של תורה" היקר מאוד וגמון לנו בימים האלה בקום עלינו בני אדם הרגילים להיות אפטרופסי האומה הישראלית מבלי שאול פיהם, והמה משחללים בכל מיני מחבולות להוליא הישן מפני החדש אשר ע"י לימודם וחנכותם את בני הדור העציר יבטל חלילה תורה שבעל פה מפי פינוקות של בית רבן ואם אין גדים אין תישים, וגם המקרא שהם מלמדים הוא רק למען דעת את השפה שהיא להם לעיקר, ואת התורה הקדושה אשר למענה באנו באש ובמים עשו לטפל שבטפלים, ועשו מטות חדשות ללמד את הבנים רק את הלשון, וקללו בנטיעות הקדושים קלרו ושנו גם ספורי החורה, והספחת הזה הולכת ומתפשטת ומחנכת, עד כי הטובים שבהם שמו להם למטרה רק את לימוד השפה ומקרא מעט, ותורה שבעל פה אשר היא חיינו ואורך ימינו השליכו אחרי גווס, ולכן ילאו אז בספר הזה ראש גאוני דורינו הי"ו להזכיר את העם לבלי ילכו אחרי המורים המהמים האלה ויזכירו לעם כי עפ"י דעת תורתנו הקדושה לריך להיות החינוך דוקא עפ"י חז"ל ומסורת אבות שהיא תורה שבעל פה, ולימוד המקרא החובה שיה" דוקא עם פרש"י והראשונים ולא ע"י מעדות החדשות וכמבואר באורך בספר דרכה של תורה הג"ל:

(ואיני זוכר כעת אם ראיתי זאת בספרו מרפא לשון או בספרו דעת קדושים) דהנה ידוע דהו"ק נעשה לשבעים לשון, אחת חורה שבעים חלוי' רק אם כתובה בלשון הקודש דהא כמה גופי חורה שבעים חלוי' וגו' ומהיקש ומיתור אות וכדומה, וא"כ אין מקום רק כאשר היא כתובה בלשון הקודש אבל כאשר י"א כתובה בשאר לשונות או אין מקום לחורה שבעים לכן אמר כתב לך את הדברים האלה היינו דוקא בלש"ק אפי' שחורס שבכתב יעסיקו כל האומות כמבואר דכל אומה שלה שולח טעמן שלה להעתיק הסורה כמבואר בסוטה דף ל"ט ע"ב, ולכן אמר השי"ת כתב לך את הדברים שכתוב ספר תורה דוקא הדברים האלה בלשון קודש כי עפ"י הדברים האלה כתי' עמכם ברית ומוכח מזה שהשי"ת לא כרת ברית רק עפ"י חורה שבעים ולכן הברית הוא רק עפ"י הדברים האלה, שלכן הוזכרה הסורה לכתוב רק בלש"ק כדי שיהי' מקום לחורה שבעים, אבל מלך חורה שבכתב כל השונות היו כשרים לזה, והדברים אחרים יושרים:

(ד) ומעתה מיושב מה שדלגה בברייתא בסוכה אם החיוב ללמוד לה"ק אם כי בברייתא היא המוספתא דפ"א דחגיגה וכל דברי המוספתא מבואר בברייתא דס"ה ומדוע דלגה החיוב של לימוד לה"ק הנוכח במוספתא, וכן הרמב"ם והטו"ש"ט וסמ"ג השמיטו הלא דבר הוא, והאמת יורה דרכו שכן אחת דמחילה ה' הדין כן שמחייב לדבר עמו בלש"ק כמבואר בספרי על פסוק לדבר בם וכן במוספתא דחגיגה, אך אח"כ כאשר נתפשט בימי בית שני הלזקים והביטוסים והקראים וכל הכחות הרעות מחשי' חורה שבעים או ראו חכמים בעין שכלם שאדברא י"א חסרון גדול אם הנער ערס שיהי' לו השרשה עמוקה בלבו חסורה שבעים י"א מכיר בעלמו אם ע"כ לשון הקודש כי לא יכנס בלבו מאומה חסורה שבעים, שכאמרו מכיר בעלמו אם לשון הקודש ואינו יודע פירוש המקרא בלתי רבו והרב יפרש לו פירוש המקרא עפ"י חורה שבעים או יושר בלבו עמוק עמוק ידיעת החורה שבעים וכל הרווחת לא ייזו אותו ממקומו אף שילמוד אח"כ סת"ך בעלמו לא יזיק לו, אבל אם הילך או הנער ידבר בלשון הקודש ויהי' בקי בטיב בלשון יקרא בעלמו דברי החורה בלא רב ומורה כפשוטו של פסוק, ואז לא יכנס בלבו פירוש רבו, עפ"י חורה שבעים ואם יפרש לו רבו פירוש בפסוק עפ"י מדות הנדרשות בחורה שבעים שלא עפ"י פשוטו של דבר בזה יבז לו ולא יכנסו הדברים ללבו כלל ויהיו בעיניו כדברי הב"א, וכ"ז בא אחר שנתפשטו כמות הקראים החיוב לגדור גדר ולעשות משמרת לחורה שבעים, ולכן פשה רבי אליעזר הגדול סייג לדבר ואמר מנעו בניכם מן ההגיון שכבר נתפשטו בימיו כמות הלזקים, ולכן דלגה בברייתא בסוכה החיוב ללמוד לה"ק, כי אחר שנתפשטו כמות מחשי' חורה שבעים יש סכנה בדבר אם י"א הנער בקי בלשון הקודש ערס שיושר בלבו חורה שבעים, ואחר שיהי' להנער השרשה בחורה שבעים הלא כתבנו גם אנחנו בספר דרכה של חורה וז"ל ולרגל מלאכת הקודש שיתנהגו בהם הילדים לאטם בלמדם חמשה חומשי חורה וספרי נביאים וכתובים והגמרא ומפרשים מחילא יקנו להם ידיעה בלשון הקודש ודקדוקה הפותחת שערם להבנת הסורה הכתובה והמסורה עכ"ל שם. הרי שאין רלוותי לעקור ידיעת לה"ק רק שהעיקר יהי' בלימודו חסורה שבעים:

והנה הרמב"ם שכתב בפירוש המשנה אבות פ"ב והוי וסיר במטה קלה כבחמורה שזריך להסיר במטה שחש שיהי' קלה כשמחת הרגל ולמידת לשון הקודש כמלך שהחבאר חומרתה שהיא גדולה כמילה ושמיטת הפסח כו', הוא מיידי באדם גדול בא נשים כמו שנקט בלשוננו כמילה והכוונה כמילה בניו דהא הוא בעלמו כבר הוא מהול מכן שמונת ימים וכן שמיטת הפסח המלך על איש גדול, שכבר יש לו השרשה חסורה שבעים, ואם הי' הדין שמחייב ללמד את בנו כשואל קטן לשון הקודש אי"כ כבר הוא בקי בלש"ק מקטטו ואיך שייך אח"כ כשואל גדול שילמד לה"ק, אי"כ הרי מוכח מדברי הרמב"ם לסיפור

אביו לוקח לו תפילין וכו', והנה בברייתא שבגמרא הוא משם דברי המוספתא הג"ל וכל הדברים השנויים במוספתא מביא גם בברייתא בגמרא רק דלגה החיוב ללמוד לה"ק הלא דבר הוא, והנה על הרמב"ם וטו"ש"ט וסמ"ג שלא הזכירו החיוב ללמוד לה"ק י"ל דסמכו על דברי בברייתא שבגמרא סוכה שלא הזכירה החיוב ללמוד לה"ק, אבל על בברייתא גופא קשה מפני מה דלגה החיוב ללמוד לה"ק:

(ג) והאיר ד' את עיני לפרץ בדרך האמת, דהנה איתא בברכות דף כ"ח ב"ה ב"ה ר' אליעזר הגדול מנעו בניכם מן ההגיון ופרש"י בלשון אחד שלא תרגילום במקרא יותר מדי משום דמסכא, והערוך פירש שלא יפרשו להתינוק הפסוק כלומר, וכוננו שיפרשו הפסוקים כפי קבלת חז"ל למשל עין אחת עין יפרשו כפי קבלת חז"ל שהוא ממון אף שלפי פשוטו הוא עין אחת עין של המכה אחת עינו של המוכה וכן פעמים הרבה אין מספר שבדברי חז"ל הוא נגד פשטות הכתובים, והנראה שגם כוונת רש"י הוא כן שלא תרגילום במקרא יותר מדאי שאם ירגילום במקרא יותר מדאי ימשיך לבו אחר פשטות הכתובים ולא יקבע בלבו דרשות חז"ל שהוא חורה שבעים שהוא פירוש החורה שבכתב ובלתי חורה שבעים אין אנו יודעין שום פירוש בחורה שבכתב, כמו למשל מלות תפילין כתוב בחורה וקשרת וכו' האם ידענו כמה פרשיות יהיו בתפילין ואיזה פרשיות, ואיך יעשה הבאים מהתפילין מרובשות או פגולות, ובאיזה מקום יניח התפילין, ובכל זה אנו לריבין לקבל ולמסורות שהוא חורה שבעים, וכן כתוב בחורה ועשו להם לזיית, האם נדע מהפסוק כמה חוטין יהי' כמה חוליות כמה קשרים, וכן כתוב ורביהם אותו והקראים תולין הליזית על הכותל שדי להם בראיה בעלמא ואנו קבלנו שזריך דוקא ללבוש על גופו, וכן כתוב בחורה מלות סוכה, ולא נדע מהפסוק כמה דפנות יש בסוכה וממה יהי' הסכך, וכן בכל החורה שבכתב אין לו ביאור בלתי חורה שבעים והכל נחמר לחשה בסיני, וכן הרבה פעמים ביארו נגד פשטיות הכתובים והכל קבלה לחשה בסיני, אחתם האורך אחר פשטות הכתובים הוא קראי גמור, ולכן כתב רש"י בפירושו שלא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמסכא שיהי' נחשך לבו אחר פשטות הכתובים ולא יהי' נקבע בלבו דרשות חז"ל שהיא חורה שבעים, וכן כוונת הערוך שלא יפרש לו הפסוק כפי זורתו וכפי פשוטו רק יפרש לו כפי קבלת חז"ל, ואף שגם רש"י והראשונים פירשו המקרא עפ"י עומק הפשט מ"מ בדבר הנוגע לדינא לא זזו אף זיז כל שהוא מקבלת חז"ל, וכן אפילו בדבר שאינו נוגע לדינא הביאו גם מדרש רז"ל:

ור"פ יפירוש דברי רבי אליעזר הגדול שאמר מנעו בניכם מן ההגיון והשיבו בן ברכי תלמידי חכמים, והכוונה שגם מקרא ילמדו אלל ח"ה מובהק, דהנה בזמנינו נדפסים חומש עם פרש"י ואף מי שאינו ח"ה כ"כ יודע לפרש לו המקרא עפ"י קבלת חז"ל ע"פ המבואר ברש"י, אבל בזמניהם שלא הי' כתוב חורה שבעים על ספר הי' המלמד מחייב לידע בע"פ כל חורה שבעים כדי לפרש לו את המקרא עפ"י חורה שבעים ולזה נלך ח"ה גדול, ומלינו בזמניהם הי' רב שמואל בר שילת מלמד חינוקות שה' מגדולי האמוראים והכל הי' נלך כדי להשריש בלב הנער חורה שבעים בעת שלומד חורה שבכתב שחורה שבעים היא העיקר וכמבואר בגיטין דף ס' לא כרת השי"ת ברית עם ישראל אלא עפ"י חורה שבעים, וראיתי דבר יקר ואמיתי בספרו של הגאון ר' רפאל המבורג ז"ל שכתב על דברי הגמרא דגיטין הג"ל שלכאורה הוא חמוס דמבואר בגמרא לא כרת השי"ת ברית עם ישראל אלא עפ"י חורה שבעים שנאמר כי ע"פ הדברים האלה כתי' עמכם ברית, והדבר חמוס הא' כתיב בקרא כתב לך את הדברים האלה כי ע"פ הדברים האלה כתי' עמכם ברית אי"כ קאי מה דכתיב כי עפ"י הדברים האלה על מה דכתיב כתב לך את הדברים האלה שזה השי"ת לחשה שיכתוב את הסורה וא"כ ארבעה מוכח שהדברים שכתב השי"ת עם ישראל הוא רק עפ"י דברים שבכתב, ופירש הגאון ר' רפאל

יעצום טעם תורה שבע"פ, כי גם חומש עם רש"י לא ילמוד רק מקרא טפ"י פשוטו ולפעמים גם טפ"י חקירות חפשויות אשר רבו בזמנינו ואז כי יגדל ויהי לקרא גמור ועוד יותר גרוע מהקראים שיהי חפשי מכל אמונה ודת וגם יתאוו תאוה וילך בשרירות לבו בדידעו אשר רכש לו מספורי אהבים ושרי ענבים. זה המכלית המר אשר הם רוצים לעשות מילדי אחז"י :

ואם משכילי ברלין בשעתם השפיעו כ"כ בימיהם טעור התורה היתה זורחת בעלם חקפה במדינת אשכנז, וכל הרבנים וגאונים יושבי כסאות למשפט החזיקי ישיבות והרבינו תורה וגם הבע"ב היו מלאים תורה ומלוא, וע"י השתדלותם של משכילי ברלין להרחיב ידיעת הלשון ודקדוקה וחברו בזה ספרים במליצה ושרי והלכו אחרי פשוטו של מקרא, פוק חזי מה עלתה מדינת אשכנז ושאר מדינות הסמוכות אשר היהדות ירדה פלאים שמה ולא נשאר רק מעט מוציר שומרי תורה ומלוא, על אחת כמה וכמה שמשכילי מדינתנו עוד יוסיפו סרה ויעקרו את הכל אם את מחשבים, כי במדינתנו עומדת היהדות בסכנה יותר גדולה מאשר באשכנז, כי כבר ירד הדת מטה גם פה במדינה, ובטור אשר באשכנז עשו אגודות גם מן היראים הקריים להמשיך העם אליהם ובמקומות רבות עלתה להם, הנה פה במדינה היראים רפויים מאוד לעמוד על נפשם ועל נפש זרעיהם, וסכנה לפי"ו חלילה לאבדן היהדות, אזי נא לנו מה שעלתה בימינו :

והנה בט' באב אתו בוכים על הקינה שחלי שרופה באש שסדר רבינו מאיר על שריפת התורה אם שרק חומריה התורה נשרפה ורק גוילים נשרפו באש, אף ה' באפשרי לכתוב ספרי תורה חדשים. איך לא נבכה בימינו אלה שרונותיה התורה נשרפת והולכת ואצל מי שנשרפה בלבו רוחניות התורה אין חקנה לזה כי כל בואיה לא ישובין זו מינות, וגם אז הספרי תורה שנשארו לא שלטה בהם האש ולא עמדו בסכנה, אבל כאשר רוחניות התורה נשרפת גם אותם שלא שלטה בהם האש עדיין לפנים לאש כי מתדבקת הכפירה והמינות מחבריהם וכל אחד מהסופרים שורף את התורה אלל חבריו ברוחניות ומשתדל בזה ובפרט אלל הילדים הרכים, ולמה נחמין עד שהשרף לגמרי ח"ו הלא ר' יחזקאל ואת מירדנו למה לא השתדלנו ולמה החשינום ולמה אמרנום שלום עלי נפשי ולא ראינום לבכות את השריפה הגדולה ברב או במעט להליל את הנשאר, והנה מבואר בתורה"ק ובי יומך אחיך עמך והתקף בו ואם בחיי הנוף כך וגם שנוגע רק לאיש פרטי כמה ק"ו יש בחיי הנפש שנוגע לכל הכלל ולכלליית תורה"ק שלמענה באנו באש ובמים עד כמה אתו מחויבים להחזיקה בכל מאמלי כחינו, ואם בעת פרת זדון ולמחו כחות הקראים היו חכמי ישראל אומרים שלום לנו אז לא היה נשאר אף קולש"י מן התורה הקדושה אבל המה עמדו כמה פעמים בסכנה נפשות והיללו התורה מרדת חלילה מטה :

וידוע דברי הירושלמי ומובא בתוספות סוטה דף ל"ז ע"ב אפילו מי שלמד ולימד ושמר ועשה והי' סיפק בידו להחזיק ולא החזיק הר"י בכלל ארור לא יקום את דברי התורה הזאת לא למד ולא לימד ולא שמר ולא עשה ולא הי' סיפק בידו להחזיק והחזיק הר"י בכלל ברור אשר יקום את דברי התורה הזאת, הרי שמוטל על כל איש להחזיק את התורה ביד חבריו ומכש"כ עלינו הרבנים בודאי החיוב מוטל להחזיק, והגמרא דשבת דנ"ה ע"א ידוע, כמה שחיתא שם גלוי וידוע לפניו שאם היו מוחים לא היו מקבלין מהם ואעפ"כ אמרה מדת הדין אם לפניך גלוי להם מי גלוי ובפרט בדבר הנוגע לרבים לכלל ישראל אם זה לא יקבל יקבל השני ואם לא יועיל ברב יועיל במעט ואיך אפשר לומר שלום לנו ולא לעשות מאומה אזי לנו מיום הדין אזי לנו מיום התוכחה :

ו **עתה** נבוא לדברי הכתבן הכיזבן מה שהביא שנעלם מאתנו חמשה ושלישים רבנים גמרא מפורשת בקדושין דף ל' שאין החיוב ללמוד רק מקרא ולא משנה וגמרא הלכות ואגדות ואף שאינו כדאי כלל לענותו בכ"ז הא מבואר בשנה שבדברי תורה

להיפוך שכל הקטן אין מלוא, וכן אמת בבית ראשון היו כולם מדברים בלשון הקודש משום שאז לא היו בעולם כתות הקראים, אבל עתה אינו כדאי בשום אופן שיהי בקי בלש"ק טרם שיבו בלבנו עמוק שרשי התורה שבע"פ :

ועדינו להתבונן מר' אליעזר הגדול בלואתו שאמר מנעו בניכם מן ההגיון שעשה סיג בימיו, שבתחילה עדיין לא נמחו הכחות המהפקות, והי' הרשות לפרש להילד טפ"י פשוטו של מקרא ואח"כ כאשר ילמוד תורה שבע"פ יקבע בלבו דברי רבו שיפרש לו הפסוקים טפ"י תורה שבע"פ, אמנם בימי ר"א הגדול החמילו ללמוד כתות הלדוקים ועשה סיג מנעו בניכם מן ההגיון כאשר הארכנו לעיל בכוונתו. ואם ר"א הגדול הזהיר בן בימיו שהיו הלדוקים וביטויים כזה בפני עמלה ויודעין היו להשמר מהם ועשו סיגים וגדרים וכמו שחלינו שרי' מטמאין הכן השורף את הפרה להוליא מלבן של לדוקים, וכן במשנה מנמח דס"ס גבי קלירת העומר כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהי נקלר בעסק גדול ופרש"י בהמולה גדולה שיבינו בייטושים שבמולאי יו"ט קולרים אותו שהביטויים לא הודו ומבואר שם דהיה שואל בא השמש אמרו לו הן מנל זה הן קופה זו הן אקלור אומרים לו קלור שלם פפמים על כל דבר וכ"כ למה מפרי הביטויים כו', הרי שהיו עושין גדרים וסיגים להשמר מהם ומדעותיהם, אבל עתה מתערב רע בטוב בעוה"ר ואף מי שמחשיב תורה שבע"פ וגם תורה שבכתב בכ"ז מבחון מלכע את עלמו כאלו שהוא מאמין בדברי רז"ל וגם הוא בשם ישראל יסירה ואעפ"כ שבע חובות בלבו ולבו מלא כפירות בדעות וביחוד כופר בדברי חז"ל, על אחת כמה וכמה שהחיוב עלינו לקיים לואת ר"א הגדול והשיבוש בין ברבי ח"ח לימן הנער למלמד שהוא ידוע ומוחזק לירא שמים ואין שום ספק עליו וילמד עם הכן חומש עם פרש"י שהוא במקום לואת ר"א הגדול והשיבוש בין ברבי ח"ח כמוש"כ לעיל שבתחילה לא היה נדפס חומש עם פרש"י והי' לריך המלמד להיות ח"ח לידע תורה שבע"פ כדי לפרש להילד טפ"י תורה שבע"פ, ועתה אין החיוב רק שיבין על כוריו חומש עם רש"י וביחוד שיהא ירא שמים ולא יי"י שום ספק עליו ואז ישריש יראת ד' בלב הנער, וכדברי הרמב"ם שריך להושיב מלמד בעל יראה :

ו **זו"ר** רבינו הגאון בעל נוב"י בספרו זל"ה על ברכות דף כ"ח ע"ב של דברי רש"י מנעו בניכם מן ההגיון שפירש אל תרגילים במקרא יותר מדאי משום דמשכא, וכאב ע"ז הגאון הל"ה בזה"ל משום דלימוד המקרא גם האפיקורסין לומדין אותה מפני הלשון ואם לא חשניה על בניך יכול להיות שחקק מלמד משלהם שגם הם יודעין ללמוד ומחוץ כך יי' נמשך אחריהם בדעות הנפסדות, אבל חנוך לנער טפ"י דרכי התורה והשיבוש בין ברבי ח"ח גם בנעוריהם שלומדים מקרא שחקק מלמד ח"ח להרגילם תיכף במשנה ובגמרא. והרבה יש להוכיח ע"ז בדורותינו שפסחה המספחה מאוד ומן השמים ירחמו עכ"ל. [והערתקתי זאת מן הל"ה אשר נדפס בפראג בשנת תקנ"א בחיי המחבר יעו"ש בסופו, וכן הוא בל"ה דפוס סאדילקאב] :

והנה רבינו הל"ה כתב זה בדורותיו שאז התחילה המספחה ע"י משכילי ברלין, מה נאמר ומה נדבר עתה שהגיעה המספחה עד מרום קלה וכל עולה פתחה פיה ונעשו מאליהן אפוסטרופסין עלינו ועל זרענו, לו קמו כעת הקדושים האלה וראו כל זה בעיניהם איך שמשחללים בכל מיני השתדלות לעקור תורה שבע"פ מן ילדי ישראל וגם תורה שבכתב ילמודו טפ"י מטעות חדשות וגרעו והקיעו מהתורה הקדושה פסוקים ופרשיות שלימות ככל העולה על רוחם, יטן כל מנמחם בלימוד המקרא רק בשביל לימוד הלשון, ונחמזרו בלשון הקודש ספרי אפיקורסים והסתריים המשומים ברעל הכפירה בדברי חז"ל, והלשון שבו דברו נביאנו וחזונו הקדושים נהי' למרמס לכל ריק ופוחז וחברו בה שירי ענבים מספורי אהבים והכל על טהרת לשון הקודש והמליצה והשיר, והנער כאשר יי' לו תשוקה ללשון הקודש לא ימלך שילמוד הלשון מחוץ הספרים הפסולים האלה ובחור לא

אין ספי ל' כחורא חיוב אינו יורד לחי' עד לאחר שנים פסחה ואביא לא קשיא הא למקרא הא למשנה דאמר אבי' אמר לי אם בר שית למקרא בר עשר למשנה בר תריסר לפסחא וכו'. והרי"ף והרא"ש לא הביאו להלכה רק תירוצו האחרון הא למקרא הא למשנה, והביאור בדברי הנמר"א הא למקרא הא למשנה דלמקרא ספי ל' כחורא דהא איתא בגמרא בר שית למקרא ועד שנים עשר שנה רק ספי ל' כחורא ולמשנה יורד עמו לחי' לאחר שנים עשר שנה, ומדלא הביאו הרי"ף והרא"ש רק החירון הא למקרא הא למשנה והביאו תקנת אושא שיהא מגלגל עם בנו עד שנים עשר שנה ומכאן ואילך יורד לחי' היינו אם מסרבה ללמוד יורד עמו עד לחי' וקאי על לימוד משנה ואי ס"ד דהרי"ף והרא"ש שהביאו דבריהם דקדושין דלמדו מקרא אינו מלמדו משנה ס"ל דליכא חיוב על האב כלל רק ללמדו מקרא איכא אחי' יורד עמו עד לחי' על משנה הא משנה היא חורה שבנ"ט וליכא חיוב על האב כלל ללמדו, ובפ"כ מוכח בהדיא דגם הרי"ף והרא"ש ס"ל כהרמ"ה דאם אפשר ולא דחיקא ל' שעתא מחוייב ללמדו בשכר משנה הלכות ואגדות ולכן אם מסרבה הבן ללמוד יורד עמו לחי' וקמו שפרש"י להקשות ברעוה ובחוסר לחם או כדברי רבינו יונה שכתב מכהן על פלמי ומכריחו לחי' :

וּפְשִׁוּם מאוד דעלם החיוב אינו מתקנת אושא אלא מדין תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם, אך באושה המקינו שיהא מגלגל עם בנו עד שנים עשר שנים ומכאן ואילך יורד עמו לחי', ומדלא הזכירו רק זאת ש"מ דעלם החיוב הוא מדין תורה דאי ס"ד דגם פלם החיוב הוא מתקנת אושא אי' להם לומר באושה המקינו שיהא אדם מחוייב ללמדו אם בנו והמקינו שיהא אדם מגלגל עם בנו וכו' וש"מ דעלם החיוב הוא מדין תורה :

(ח) **והנה** רש"י כתב בקדושין דף ל' על הברייתא דלמדו מקרא אינו מלמדו משנה, דמכאן ואילך ילמוד הבן בעצמו עכ"ל, וכוננו מכאן ואילך מה שהזכיר שם בזבולן בן דן שלמדו אבי' אביו מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות, וא"כ לפי' אין רא' דהרי"ף והרא"ש ס"ל כהרמ"ה מדכביאו החירון האחרון הא למקרא והא למשנה דלפולס י"ל דפליגי על הרמ"ה ואעפ"כ הביאו להלכה תירוצו דתרא הא למקרא הא למשנה כיון דמכאן ואילך מחוייב הבן ללמוד בעצמו וא"כ אם הבן מסרבה ללמוד בעצמו יורד עמו לחי' אם אינו לומד משנה, אבל לפולס י"ל דאינו מוטל על האב ללמדו בשכר משנה אפילו היכא דאפשר ולא דחיקא ל' שעתא :

ואם נאמר כן לפחות מוכח דס"ל להרי"ף והרא"ש דהא דמכאן ואילך ילמוד הבן בעצמו זה נופא מוטל על האב להכריחו שילמדו בעצמו, וא"כ אחד משני אלה שמענו מדברי הרי"ף והרא"ש או דס"ל כהרמ"ה דאם אפשר ולא דחיקא לכו שעתא מחוייב לאגמורי בשכר מקרא ומשנה הלכות ואגדות ולפיכך יורד עמו לחי' אם מסרבה ללמוד או דס"ל דקח שמכאן ואילך ילמוד הבן בעצמו זה נופא מוטל על האב שילמדו הבן בעצמו משנה וגמרא הלכות ואגדות, אבל מזה שהטור לא הביא כלל שאביו הראש חולק על הרמ"ה ולא נחלא כלל בשום מקום שהטור לא יזכיר דעת אביו הראש אפילו בלשון וי"א ובפרט שגם הרי"ף ס"ל כן, וגם רבינו ירוחם לא הביא כלל דעת רבו הראש מוכח דהם הבינו בדעת הרי"ף והרא"ש דס"ל ג"כ כהרמ"ה :

מיהו עדיין יש לעיין מפי מה לא הביא הטור דעת הרי"ף ואביו הראש שחולקים על הרמ"ה לפחות בענין זה דאינו מחוייב ליתן שכר בעד לימוד משנה וגמרא, דמכאן דהביאו בכתובות דף ג' כך תירוצא דתרא להלכה אינו רא' דמחוייב ליתן שכר דלמא לעולם אינו מחוייב ליתן שכר אפילו בדאפשר ולא דחיקא ל' שעתא ורק דאם משיג מלמד שילמדו בחנם או שיש ישיבה או ס"מ שמלמדו בחנם מחוייב ללמדו בחנם או אם אביו בעצמו יכול ללמד עמו מחוייב ללמדו בעצמו תורה שבנ"ט, וא"כ מנ"ל דמחוייב ליתן שכר בעד תורה שבנ"ט, והא כן משמע גם

תורה כתיב פנה כסיל, וגם שמעתי שנפיר אחס הכיח גביר אחד ירא שמים מוכן גדול להחזיק תלמוד תורה בעד מינוקת של בית רבן ובמשך הזמן נתמנה לגבאי אחד ממבקשי חדשות וליוה שלא ללמוד עם הנערים רק מקרא ומשנה בפיו מהגמרא דקדושין הנ"ל, ולכן החובה לפנותו ולבדל הדבר כשמלה שהחייב ללמד למינוקת מקרא ומשנה הלכות ואגדות ובמבואר בספר דרכי של תורה, והניי לבאר שכל מש"כ בספר דרכי של תורה מבואר כן בשאלות דרב אחאי גאון ובסמ"ג וברי"ף ורא"ש וטור וש"ס ורבינו ירוחם והרמ"ה ויס של שלמה ובביאורי הגר"א ואח"כ אבאר באריכות שגם מדברי הגמרא קדושין הנ"ל שהביא הכתוב מוכח הדין וכדברי כל הראשונים והאחרונים הנ"ל באשר נתבאר היטב :

והנה הטור סימן רמ"ה מלות עשה על כל אחד משהאל ללמד את בנו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם כו' ה' המנהג בעיר שליח המלמד מינוקות שכר נותן לו שכר ומחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שכתב כולם ואינו חייב ללמדו בשכר משנה וגמרא, וכח הרמ"ה הני מילי בדלא אפשר דחיקא ל' שעתא אבל אם אפשר מחוייב לאגמורי משנה וגמרא הלכות ואגדות עכ"ל, וכן מבואר בשו"ע סימן רמ"ה אך בדילוג חיבה וכח הרמ"ה רק טוחב בסתמא כל לשון הטור וכוחב בזה"ל אבל משנה וגמרא אינו מחוייב לתת שכר והנ"מ בדלא אפשר דחיקא ל' שעתא אבל אם אפשר מליה לאגמורי משנה וגמרא הלכות ואגדות, והנה תחלת לשון הטור וש"ע שכתבו מחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שכתב כולם וכו' לשון הרמב"ם בפ"א מהלכות תלמוד תורה וכו' כ"כ ב"י סימן רמ"ה שכו' הוא לשון הרמב"ם ועי' כתב המחבר והנ"מ בדלא אפשר שדחיקא ל' שעתא, נראה מזה דס"ל להמחבר שגם הרמב"ם סובר כן ואין שום קהלוקה בזה דא"כ ה' לו להמחבר לאחר ויש אומרים שהני מילי בדלא אפשר וכו' ומדכח המחבר דברי הרמ"ה על לשון ההגב"ם מבואר בהדיא דס"ל להמחבר שאין שום מחלוקת בזה, וכן בטור אי ס"ד דס"ל דהרמ"ה חולק על הרמב"ם ה' לו לכחוב והרמ"ה כתב והנ"מ בדלא אפשר וכו', ומדכח הטור בלשון וכח הרמ"ה נראה מזה דס"ל שאין מחלוקת בין הרמב"ם והרמ"ה ומש"כ וכח הרמ"ה הוא כעין פירוש על דבריו דלעיל :

(י) **והנה** הרי"ף והרא"ש הביאו להלכה הברייתא בקדושין דף ל' למדו מקרא אינו מלמדו משנה וא"כ קשה מדוע לא הביא הטור דעת אביו הראש דאין חיוב על האב רק ללמדו מקרא, ובפרט שגם הרי"ף ס"ל כן ולא הזכיר הטור כלל אפילו בלשון ויש אומרים ואנה מלאנו כן, וכן רבינו ירוחם שהוא תלמיד הרא"ש ותמיד דונה פסקיו שפ"י דעת רבו הרא"ש והא הביא ג"כ דעת הרמ"ה להלכה דהיכא דאפשר מחוייב לאגמורי מקרא ומשנה הלכות ואגדות ולא הביא כלל דעת רבו הרא"ש שבוט לביפור דאינו מחוייב האב כלל ללמדו משנה וגמרא, ובפ"כ דהרמ"ה מפרש את הברייתא דלמדו מקרא אינו מלמדו משנה מיירי רק בדלא אפשר דחיקא ל' שעתא וא"כ כמו שהרמ"ה מפרש דהברייתא דלמדו מקרא אינו מלמדו משנה מיירי בדלא אפשר דחיקא ל' שעתא כן יתפרשו גם דברי הרי"ף ורא"ש שמביאים להלכה את הברייתא הנ"ל דהם לא דברו דבר רק מביאים הברייתא וכשם שמפרש הברייתא כן יתפרשו דברי הרי"ף ורא"ש ולפיכך לא הביא הטור דעת אביו הראש לחלוק על הרמ"ה וכן רבינו ירוחם לא הביאו וברור שכן הוא :

וראוי גמורם יש שגם הרי"ף והרא"ש ס"ל כהרמ"ה והא מכתובות דף ג' באושה המקינו שיהא אדם מגלגל עם בנו עד שנים עשר שנה מכאן ואילך יורד עמו לחי' ופרש"י לרדוהו ברעוה ובחוסר לחם וכ"כ בתוספות ר"י במקומו, ובשיטה מקובלת בשם רבינו יונה כתב מכהן על הלחי ומכריחו לחי' ופריך הגמרא אינו והא אמר רב לרב שמואל בר שילת צויר מבר שית לא תקבל בר שית תקבל וספי ל' כחורא ופרש"י הלעיטוהו תורה כשור שאתם מלטיקו ואוכסו מאכל וחשתי

יותר מדאי וא"כ איך אפשר שלמדו רק מקרא וישאר בלא משנה בודאי החיוב ללמדו בעד המעות שיש לו מעט מקרא ומעט משנה. ולכן אין מציאות להדין של הברייטא דקדושין רק בדיעבד אם כבר למדו מקרא והוליא כל המעות על מקרא ולא ירע שאח"כ לא יהי' לו מעות על משנה ולא אם אח"כ דחיקא לי' שעתא ללמדו משנה בשכר או פטור ללמדו משנה בשכר כיון דדחיקא לי' שעתא, אבל לכתחילה אין שום מציאות לדון זה בשום אופן דאיך שייך לומר דדחיקא לי' שעתא על משנה הא מקרא מחויב ללמדו אף בדדחיקא לי' שעתא וא"כ הא יש לו מעות על מקרא א"כ אותם המעות יחלק לחלואין על מקרא ועל משנה א"כ מוכח מהברייטא עלמה דהדין עם הרמ"ה. ונראה דהרמ"ה הוליא דיו מלשון הברייטא וכדברי הפרישה, ולשון הברייטא אין לפרש פירוש אחר רק כדברי הרמ"ה וכהפרישה ולקמן אברר באריכות בעז"ה שכן הדין וכן מבורר בדברי הגמ' והדברים בעז"ה שמחיים ומאירים :

(י) והנה הסמ"ג בהלכות תלמוד תורה עש"ן י"ב כתב מ"ע ללמד את בנו תורה ומצוות ומייב לשכור לו מלמד ללמדו ואינו חייב לשכור מלמד עבור בן חבירו אלא בחנם עכ"ל. ולכאורה תימא גדולה אמאי אינו מביאר בסמ"ג החילוק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ, ואף אם נאמר דס"ל להסמ"ג כהרמ"ה עדיין קשה דס"ל לבאר החילוק דבמקור שבכתב מחויב לשכור לו מלמד אף דדחיקא לי' שעתא ובמקור שבע"פ אינו מחויב לשכור לו מלמד אלא בדאפשר ולא דחיקא לי' שעתא, ומוכח מזה בהדיא דס"ל להסמ"ג דאין חילוק כלל בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ וא"כ הא סתם דברי הגמרא קדושין דף ל' שבבבא ל' ל' ונלעזרתי מזה עד שבבבא בעז"ה אל כוונתו הברור, דו"ל הסמ"ג קטן היועץ לדבר אביו מלמדו תורה תורה לזה לנו וק"ש פסוק ראשון כדאיתא פרק לולב הגזול ואח"כ מלמדו מקרא מעט כדאיתא בקדושין בפ"ק דף ל' ומפרש שם מקרא זה תורה ואח"כ כן שש או כן שבע מוליכו אלל מלמד חינוקים כו', הרי בהדיא דמפרש הסמ"ג דהא דאיתא בברייטא למדו מקרא אינו מלמדו משנה ואמר רבא מקרא זה תורה, זה קאי הכל על חיוב האב שלמדו בעלמו טרם שיביאנו אל מלמד חינוקים דמחויב ללמדו בעלמו, ובזה כתב הסמ"ג דמלמדו מקרא מעט וע"ז אמר רבא מקרא זה תורה דהא כתב בפירוש ואח"כ כן שש או כן שבע מוליכו אלל מלמד חינוקים דהא מצי דרבא אמר מקרא זה תורה הא קאי על הברייטא למדו מקרא אינו מלמדו משנה וע"ז אמר רבא מקרא זה תורה וא"כ הא בהדיא מפרש הסמ"ג דקאי על חיוב האב בעלמו טרם שיוליכנו אלל מלמד חינוקים, אבל כשמוליכנו אלל מלמד חינוקים אז תורה שבע"פ דמי ממש לתורה שבכתב ואין שום חילוק ביניהם כלל ומחויב ליתן שכר גם בעד תורה שבע"פ כמו בעד תורה שבכתב. והשאלה כל הקושיא שבגמרא גבי זבולון בן דן שלמדו אבי אביו מקרא ומשנה הלכות ואגדות הפס ה"א למדו אביו אביו בעלמו א"כ הא מביאר דאביו בעלמו ג"כ מחויב ללמד את בנו תורה שבע"פ דהא אמר עד היכן חייב אדם ללמד את בנו זבולון בן דן שלמדו אביו אביו וכו' וע"ז מקשה מן הברייטא למדו מקרא אינו מלמדו משנה ואמר רבא מקרא זה תורה הרי שאינו מחויב ללמדו בעלמו רק מקרא. וע"ז משני זבולון בן דן ולא זבולון בן דן דאלו החס למדו אביו אביו מקרא ומשנה הלכות ואגדות ולמדו בעלמו ואילו הכא לענין החיוב ללמדו בעלמו אינו מחויב רק מקרא ואביו של זבולון בן דן עשה יתר מן החיוב, אבל החיוב ללמדו בעלמו אינו רק מקרא. וזה ברור כשמש בכוונת הסמ"ג, וכל המעיין בזה בעיניו פקוחות יראה שכוונתו אל האמת בדברי הסמ"ג. וסהדי במדומים שאמרתי זה בכוונתו, ואח"כ מלאתי בן בדברי הגאון המסיר ר"ז מלאדי בשו"ע בהלכות ס"ת שמפרש בן דברי הסמ"ג ושמתתי מאוד :

(יא) והנה בשאלות דרב אחאי פרישה ואמחקן סימן קמ"ב איתא שאלתא דמתייבין בני ישראל לאגמורי בניהם

גם מלשון הרמב"ם שכתב ומייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה משמע דתורה שבע"פ אינו מחויב כלל ללמדו בשכר וכן כתב הלח"מ דכן משמע מדברי הרמב"ם, וא"כ הא י"ל דגם הרי"ף והרא"ש סוברים כן וא"כ אין ראי' מזה דהביאו בכפופות פירוש בתרא הא למקרא הא למשנה דהא י"ל כיון דיש חיוב על האב ללמדו בחנם תורה שבע"פ א"כ אם האב בעלמו רוצה ללמד עמו או דהשיג מלמד שרולה ללמדו בחנם כמבואר ברמב"ם ובסור ושר"ע דמחויב על כל חכם ללמד עם תלמידים בחנם וא"כ אם הבן מסריב ללמוד יורד עמו עד למיו ומנ"ל דמחויב ליתן שכר כדברי הרמ"ה :

(ט) אולם כאשר נתבונן היטב יתבאר לנו דמוכח מדברי הברייטא בעלמה דהדין עם הרמ"ה דהיכא דאפשר ולא דחיקא לי' שעתא מחויב ללמדו בשכר משנה וגמרא ולקמן נאריך בזה הרבה לברר מאין ילא זה להרמ"ה, אך כעת אבאר דמסוף לשון הברייטא עלמה מוכח כהרמ"ה. דאיתא בברייטא למדו מקרא אינו מלמדו משנה וקשה מאיך מפני מה נקט לשון דיעבד למדו מקרא אינו מלמדו משנה ולמה לא נקט בלשון מלמדו מקרא ואינו מלמדו משנה וברא"ש הגירסא מלמדו מקרא ואינו מלמדו משנה ובא הכ"ח בהנהגתו ותיקן למדו מקרא אינו מלמדו משנה כמו בגמרא, וקשה מה תיקן הכ"ח הא בודאי הגירסא מלמדו מקרא שפיר ע"י, ואם נאמר דליכא חיוב כלל על האב ללמדו תורה שבע"פ הכי הו"ל למימר מלמדו מקרא ואינו מלמדו משנה אבל הלשון למדו מקרא אינו מלמדו משנה משמע דרק אם כבר למדו מקרא או אינו מלמדו משנה, וכן בהגמ"א מביא דברי הגמרא למדו מקרא אינו מלמדו משנה, ויבואר נא כל הפשטנים ומדקדקים ויבארו לי הלשון למדו מקרא הבלתי מדוקדק כלל :

והנה בפרישה סימן רמ"ה סעיף ו' כתב על מה דביא הטור בשם הרמ"ה הנ"מ גדלא אפשר דדחיקא לי' שעתא וכתב ע"ז הפרישה ר"ל אם כבר למד עמו תורה שבכתב ואח"כ דחיקא לי' שעתא ללמדו עמו משנה ותלמוד בין שאין לו פנאי ללמוד בעלמו מחמת טרדת פרנסתו ובין שאין לו מעות ללמדו בשכר לדידן דמותר ללמד תורה שבע"פ בשכר אבל אם אפשר מחויב ללמדו תורה שבע"פ בשכר עכ"ל הפרישה. וגם דבריו יש להבין מש"כ אם כבר למד עמו תורה שבכתב ואח"כ דחיקא לי' שעתא הא גם לכתחילה אם דחיקא לי' שעתא ואין לו מעות ללמדו בשכר תורה שבכתב וגם תורה שבע"פ מלמדו תורה שבכתב לבד ואינו מחויב ללמדו תורה שבע"פ. והאמת יורה דרכו דהדין הזה אין לו שום מציאות רק בדיעבד אם כבר למדו מקרא ואח"כ דחיקא לי' שעתא ללמדו תורה שבע"פ בשכר וכדברי הפרישה דאילו לכתחילה אין שום מציאות לדון זה. דהנה בירושלמי פרק כל כהני ה"א על המשנה כל כהני הקודש מליין אותן מפני כדליקה בין שקורין בן ובין שאין קורין בן ומפני מה אין קורין בן מפני ביטול בהמ"ד, וע"ז איתא בירוש' דהא אמרם שכתשנה קודם למקרא ודא מסייע להבוא דמי ר' שמעון בן יוחאי העוסקים במקרא מדה ואינו מדה העוסקים במשנה מדה ונוטלין עלי' שכר. והנה בירושלמי פרק בהרא דהוריות מבואר דהא אמרם משנה קודם למקרא ודא מסייע להא דמי רשב"י העוסקים במקרא מדה ואינו מדה העוסק במשנה מדה ונוטלין עלי' שכר ורבנן עבדין מקרא כמשנה עכ"ל הירושלמי, הרי יש פלוגתא בירושלמי דהוריות דלרשב"י משנה קודם למקרא ולרבנן מקרא כמשנה. והנה לפ"ז מוכח כהפרישה דדוקא בדיעבד שכבר למדו מקרא ואח"כ דחיקא לי' שעתא ללמדו משנה אז אינו מלמדו משנה אבל אם הי' דחיקא לי' שעתא מתחלה ועד סוף א"כ איך אפשר שיוציא כל המעות על מקרא ולא ילמדו משנה כלל כיון דמשנה קודם למקרא לרשב"י ואף לרבנן דעבדין מקרא כמשנה מ"מ איך אפשר שיוציא כל המעות רק על מקרא ולא ילמדו משנה כלל הא מקרא כמשנה וא"כ מחויב לחלק המעות לחלואין וילמדו מחלה מקרא ומחלה משנה דהא בלא"ה לפי לואת ר"א בגדול דאמר מנעו בניכם מן ההגיון ופרש"י שלא ילמדו מקרא

שעתא מוטל החיוב על האב ללמדו תורה שבע"פ :

ורפ"ן נראה להשאלות מזהה את דברי הגמרא בקדושין דף ל' שמבואר שם בזבולן בן דן ולא בזבולן ב"ד, מן הראי' של הרש"ל שהיא ראי' עמומה והחילוק שמחלק הרמ"ה בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ דתורה שבע"פ היא דחיקא ל"י שעתא פטור ליתן שכר לא ס"ל להשאלות דמוכח מגמרא דרב אחא ב"ר יעקב דגם בדחיקא ל"י שעתא מחייב ליתן שכר, וכן יש ראי' מהא דחקתא אושא כחובות דף נ' דמבואר דלמשה יורד עמו עד לחייו ומוכח מכ"ז דתורה שבכתב ותורה שבע"פ שוין הוה. ומשנה מיישב בקושיא הגדולה שהקשיא אחאי מיייתי השאלות דמחייב לאגמורי לבנייהו אורייתא דכתיב ושננתם לבניך והא בגמרא מבואר דילפינן מקרא ולמדתם אותם את בניכם עפ"י מה שהקשה מהרש"ל בקדושין דף ל' דמבואר בגמרא דיליף מושננתם לבניך שמחייב להשלים לימודו שליש במקרא שליש במשנה ושליש בגמרא, והקשה הא מבואר בגמרא דאינו מחייב ללמוד עם בנו משנה וסו"ק דהגמרא מיידי בן בנו בזבולן בן דן שלימודו אבי אביו אבל בנו מחייב ללמוד מקרא ומשנה וגמרא והוא דוחק. והגני מוסיף בקושיא דהא הגמ' מביא אח"כ ברייתא ושננתם שיהיו הדברים מחודדין בסוף שאם ישאלך אדם אל חגמנא ופרש"י חזר עליהם ודוק בעומקם. ונראה ברור דבתורה שבע"פ מיידי דתורה שבכתב הא ליכא שינוי וליכא חידוש וא"כ קשה הא מבואר בהדיא ושננתם לבניך ואין מקרא יולא מידי פשוטו דהא לבניך כתיב וא"כ חזין דמחייב ללמד לבנו תורה שבע"פ, וא"כ השאלות דס"ל דליכא חילוק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ לכן מביא מהפסוק ושננתם לבניך להורות דגם תורה שבע"פ מחייב ללמד עם בנו, והא דיליף הגמרא מקרא דולמדתם אותם את בניכם נדבר בזה להלן ברטות ד' :

(יב) דיוצא מדברינו להשאלות דרב אחאי והסמ"ג מקרא ומשנה וגמרא שוין הוה ואין חילוק ביניהם כלל, ולהסור ושו"ע ורמ"ה ומהרש"ל יש חילוק דלמקרא מחייב ללמוד בשכר אף אם דחיקא ל"י שעתא ולתורה שבע"פ אינו מחייב ליתן שכר רק היכא דאפשר ולא דחיקא ל"י שעתא, ומוכח מהא דהקדור ושו"ע מביאים דברי הרמ"ה על לשון הרמב"ם ולא כתבו כלשון ויש אומרים מוכח דס"ל דגם הרמב"ם ס"ל כן ואין ביניהם שום מחלוקת, וגם רבינו ירוחם לא כתב שום מחלוקת, וכן הבאתי לעיל (אות ז') שמוכח דגם דעת הר"ף ורא"ש כן מדקדקו להלכה כחובות דף נ' דלמשה יורד עמו עד לחייו אם מסרבה ללמוד ברטות ובחוסר לחם, אשר מ"ז מוכח דלהר"ף ורא"ש יש חיוב על האב ללמדו תורה שבע"פ, ואלת אם יחא דס"ל להר"ף ורא"ש כדברי רש"י בקדושין דמכאן ואילך ילמד הבן בעלמו וא"כ אין ראי' דמחייב ליתן שכר בעד משנה ורק כיון דמכאן ואילך ילמד הבן בעלמו א"כ אם מסייב ללמוד בעלמו יורד לחייו, ואם נאמר כן א"כ מוכח דהא דמכאן ואילך ילמד הבן בעלמו פ"ז גופא יש חיוב על האב דמחייב לראות שילמד הבן בעלמו ואם מסרבה ללמוד מיסרו ברטות ובחוסר לחם :

וא"כ נחזי אן לא מבעיא להשאלות והסמ"ג דליכא שום חילוק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ בודאי החיוב ללמד את בנו תורה שבע"פ וליתן שכר גם אם דחיקא ל"י שעתא, אלא אפילו להקדור ושו"ע והרמ"ה ורבינו ירוחם ורש"ל דיש חילוק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ, דתורה שבכתב מחייב ללמוד בשכר אף אם דחיקא ל"י שעתא ותורה שבע"פ אינו מחייב היכא דחיקא ל"י שעתא, ואם כן אפוא איך אפשר בזמנינו לפקוד את עלמו בטענת דחיקא ל"י שעתא, בעת אשר על כל שפות הלועזות מוילא הרכה ללמוד אפ"י שדחיקא ל"י שעתא ועל כל הלוקות שבעולם מוילא הרבה ואינו משגיח אם הש"ע דמוק לו ואילו על הכורה שבע"פ שהיא חיינו ואורך ימינו ולא כרה ד' יסבךך ברית עם ישראל אלא על תורה שבע"פ יפקוד את עלמו בטענת דחיקא ל"י שעתא, האין זה רק מוכח

בניהם אורייתא דכתיב ושננתם לבניך, ואח"כ מבואר ברם לר"ך למימר אבי האב מי מחייב בן בנו ללמדו תורה כ"י ח"ש דליתמר עד היכן חייב ללמד את בנו תורה אשר רב יסודה אמר שמואל כגון זבולן בן דן שלמדו אבי אביו מקרא ומשנה הלכות ואגדות אלהם אבי אביו נמי מחייב עכ"ל. וקשה הא בגמרא מבואר בזבולן בן דן ולא בזבולן ב"ד דאלו הם מקרא ומשנה הלכות ואגדות ואלו הכא מקרא לבד, ומדוע לא הביא השאלות מסקנת הגמרא כלל, ומשמע בהדיא להשאלות ס"ל דהחיוב הוא גם על משנה הלכות ואגדות כמו על מקרא והשאלות אינו מחלק כלל בייניהם. ועוד קשה דבגמרא קדושין כ"ט ע"ב מבואר ללמדו תורה מניל דכתיב ולמדתם אותם את בניכם, והשאלות כתב דמחייבין דבית ישראל לאגמורי אורייתא לבנייהו דכתיב ושננתם לבניך ומפני מה לא הביא מקרא הגמרא בגמרא ולמדתם אותם את בניכם :

אור"ח בעו"ה יחא הכל נחמד מחא, והנה הרש"ל כיש"ש בקדושין הביא דברי הרמ"ה דבאפשר ולא דחיקא ל"י שעתא מחייב ללמוד בשכר גם תורה שבע"פ, וכתב רש"ל ויפה כתב דבגמרא דף כ"ט ע"ב מבואר הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם ואם היה בנו זריו וממולא ותלמודו מחקיים בידו בנו קודם ופרש"י באם רואה האב שבו ילליה בלימודו יותר ואין ספיק נכסים שילמדו שניהם בט קודם והוא יסריח אחר חזונותיו ומבואר בגמרא כי הא דרב אחא בר יעקב שדרי' לבנו ר' יעקב לקמי' דאביי כי אחא מחייב דלא מחדרי שמעתתא ח"ל אלא עדפינא ח"כ ח"כ אחא ואנא אויל משמע בהדיא דאם ה"י בנו עדיף בלימוד ה"י מטרית בחזונות ובנו ה"י לומד והוא ה"י מספיק לבנו, והא הכא בתורה שבע"פ מיידי דהא אמר דלא מחדרי שמעתתא וא"כ ס"ד דאינו מחייב ללמד לבנו תורה שבע"פ א"כ אפילו ה"י בנו מחודר יותר ממנו הוא בעלמו קודם דהא הוא בעלמו מחייב ללמוד תורה שבכתב ותורה שבע"פ וכמבואר ברמב"ם ובקדור עד איתם חייב אדם ללמוד עד יום מותו שנאמר ולא יסירו מלבבך וכו' ומחייב להשלים לימודו שליש במקרא שליש במשנה ושליש בתלמוד להבין דבר מתוך דבר, וא"כ בודאי פשיטא דהוא עדיף, אלא בודאי מוכח כהרמ"ה דגם על בנו מוטל גם על תורה שבע"פ ולכן אם ה"י בנו מחודר יותר ממנו בנו עדיף :

והנה הראי' הוה הוא ראי' גדולה ועמומה דהדין הזה אם ה"י בנו זריו וממולא ותלמודו מחקיים בידו בנו קודם הוא דין ברור להלכה ומבואר ברמב"ם ובקדור ובשו"ע ובסמ"ג, וגם הא מיידי הגמרא מרב אחא ב"ר יעקב דמיידי בודאי בתורה שבע"פ וא"כ אחאי בנו קודם הא על בנו אינו חייב ללמדו תורה שבע"פ והוא בעלמו בודאי מחייב ללמד תורה שבע"פ וא"כ מוכח דגם על בנו יש חיוב ללמד תורה שבע"פ, והראי' הוה עמומה, אף לכאורה הראי' של הרש"ל מחוסרת תכלין דהא אבי לא קבל שכר בעד לימודו וא"כ איך מיידי הרש"ל ראי' להרמ"ה דמחייב ליתן שכר בעד תורה שבע"פ היכא דאפשר ולא דחיקא ל"י שעתא, אולם באמת הראי' מוכרחת מאוד דהא הכא לא הספיקו החזונות בעד שניהם ואם ה"י ר' יעקב בנו מחודר יותר ממנו ה"י משתדל בעד חזונות בנו ובנו ה"י לומד ור' אחא ברי' ה"י מספיק לו החזונות וה"י זה יותר מנתינת שכר לימוד שה"י ר' אחא משתדל בעד חזונות שניהם ומספיק לבנו ואם לא ה"י בנו לומד ה"י בנו משתדל לפחות בעבור חזונות עלמו, וגמלא דהוה יותר גדול מנתינת שכר לימוד וא"כ הראי' של רש"ל עמומה. וגמלא מוכח מהראי' של רש"ל דאין חילוק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ ומחייב ליתן שכר גם בדחיקא ל"י שעתא דהא הכא גבי ראב"י אין לך דחיקא ל"י שעתא יותר מזה שהחזונות אינם מספיקים בעד שניהם והאב מבטל לימודו של עלמו בשביל לימוד בנו והוא משתדל בעד חזונות בנו ומספיק לו וא"כ זה בעלמו נקרא דחיקא ל"י שעתא דיון שהאב בעלמו מחייב ללמוד והוא מבטל לימוד שלו בכדי להספיק לבנו שהוא מחודר יותר ממנו ומוכח דגם בדחיקא ל"י

חובל וסולל. ועוד העשיר בחי' יספור את עלמו, ומו' דאפילו
הטני איך יספור עלמו בטענת דחיקא לי שעתא הא
בכל עיר ועיר יש תלמוד תורה וכמה ישיבות יש בערים סמוכות
ישלחנו לשם:

ועוד לפחות ילמדו בחדר חמש טס פרש"י והראשונים כמו

שעשו אבותינו מעולם ויטעמנו בחדר לפחות טעם
תורה שבע"פ וע"ז בודאי לא שייך לומר דחיקא לי שעתא דאסו
ידרוש המלמד יותר שכל בשביל פרש"י. ומו' דרש"י כתב בקדושין
מכאן ואילך ילמד הבן בעלמו היינו מקרא ומשנה הלכות ואגדות,
וא"כ איך אפשר שמכאן ואילך ילמד הבן בעלמו אחרי שאין
מראין לו שום דרך איך ללמוד בעלמו תורה שבע"פ כיון שבחדר
אינו לומד רבו עמו תורה שבע"פ וא"כ לא מן החדר בור וריק
מקורה שבע"פ וא"כ ילמד בעלמו וישאר בור וריק כל ימי חייו
מחורה שבע"פ. ואם נאמר דרש"י ס"ל דלא איכפת לן אף אם
ישאר כל ימי חייו בור וע"ה מחורה. שבע"פ א"כ מה יענה
רש"י לנמרא דתקובות דף ג' דלמשנה יורד עמו לחייו אם
מסרבה ללמוד ויסרבו בריוטע ובחוסר לחם ומוכח דרש"י ס"ל
דגם זה מוטל על האב שיראה שלמד הבן בעלמו משנה ונמרא
הלכות ואגדות וכאשר כתב רש"י בקדושין דף ג' חטף לנער
טפ"י דרכו ר"י ור"ג חד אמר משתמר עד י"ח ואידך אמר
מ"ח עד כ"ב והובא לקלכה בהגהות מיומי ובסמ"ג ובדרכי
משה וז"ל בזמנים הללו ידריכנו בדרך מוסר שכל ימי חייו
יתנהג בו וכתב רש"י בקדושין אדירך על נוהגך בעוד שייך
תקיפה עליו כיון וזויר ללמוד מוכחות שכל ימיו יתנהג בו וכתב
רש"י על לשון זה והוא העיקר יעו"ש, וא"כ אם לא ילמדנו
בחדר תורה שבע"פ וגם מקרא ילמדנו בלא פרש"י ואח"כ יוליאו
האב בידים מן החדר ישאר כל ימיו בור וע"ה מחורה שבע"פ,
והא הוא בעלמו מחויב ללמוד תורה שבע"פ א"כ לפחות החיוב
עליו להכשירו לזה שיוכל לקיים חיובו:

ועוד שכל עיקר היותו חלוי בזה שבאס לא ילמדנו תורה

שבע"פ יחי' רחוק מן היותו נגמרי ובפרט בזמנינו
כאשר ידענו זאת בחוש ובמופת. וכמבואר בפרשה בחקותי ברש"י
בשם תורה כהנים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה
ולדעת מדרש חכמים יכול לקיים המלות כשהוא אומר ולא תעשו
כיון קיום המלות אומר הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו
לצויות עמלים בתורה ואם לא תשמעו ולא תעשו משלל למד לא
תעשו ואם בחקותי תמאסו משלל למד ולא תעשו מיום באחרים
העושים משפטי תנעל נפשיכם שונא החכמים לבלתי עשות
מונע האחרים מלעשות את כל מלותי כופר שלא לזיתם לכך
נאמר את כל מלותי להפרכם את בריתי כופר בעיקר הרי שבע
עבירות הראשונה גוררת השני' עד השביעית ואלו כן לא למד
ולא עשה מואם באחרים העושים שונא את החכמים מונע את
האחרים מלעשות כופר במלות כופר בעיקר עכ"ל רש"י והוא
בתיכ"ש שם במקומו:

והנה מש"כ רש"י ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה

ולדעת מדרש חכמים הוא דבר אחד להיות עמלים
בתורה כדי לדעת מדרש חכמים היינו ללמד תורה שבע"פ שהוא
מדרש חכמים והוא דבר אחד שכל העמל בתורה הוא רק בתורה
שבע"פ וכמבואר במדרש תנחומא בפרשה נח באריכות שמה
שמבואר ובחורה אחת עמל הכוונה על תורה שבע"פ שיש בה
עמל וגיטע אבל בתורה שבכתב אין בה עמל. וכן כוונת רש"י
ואם לא תשמעו שלא תרלו להיות עמלים בתורה כדי לדעת
מדרש חכמים, ומש"כ רש"י להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש
חכמים הוא דבר אחד והרא"י דהא רש"י מסיים יכול לקיים
המלות כו' הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים
בתורה, הרי פתח רש"י בחרתי להיות עמלים בתורה ולדעת
מדרש חכמים ומסיים בחדא להיות עמלים בתורה, ולכן בלי
ספק גם בתחלה כוונת רש"י להיות עמלים בתורה כדי לדעת
מדרש חכמים. הרי מבואר ברש"י והוא ממו"כ דאם לא ילמוד
תורה שבע"פ יבוא מדרגה אחר מדרגה עד שיכפור בעיקר אי

ענף ב.

הנה כתבתי לעיל שאדבר בדברי הגמרא דקדושין באריכות
וכמה אשלים את דברי. הנה הבאתי את דברי הסור
והש"ע סימן רמ"ה וכתבתי לעיל שגם הרמב"ם סובר כן
מדהביאו דברי הרמ"ה על לשון הרמב"ם בלי מחלוקת וכן דעת
רבינו ירוחם, וכן דעת רש"י וטולס סוברים לחלק בין תורה
שבכתב לבין תורה שבע"פ שמורה שבכתב מחויב לשכור לו
מלמד אף אם דחיקא לי' שעתא דאפשר ולא דחיקא לי' שעתא
לשכור לו מלמד רק היבא דאפשר ולא דחיקא לי' שעתא
וכתבתי לעיל שלדעת השאלות דרב אחאי ולדעת הסמ"ג אין
חילוק כלל בין תורה שבכתב לבין תורה שבע"פ:

(א) ונבאר בתחלה את החלוקה הראשונה דבעד תורה שבכתב
מחויב לשכור מלמד אף בדחיקא לי' שעתא וגם
נבאר אם זה מדאורייתא או מדרבנן:

והנה הגהות מיומי בריש הלכות תלמוד תורה, כתב מהר"ם
(הוא הר"מ מרונטבורג רבו של הרא"ש) דכ"יפין לי'
לאב ללמד או לשכור להם מלמד דמאי שאל הא' עשה דולמדתם
אוחם את בניכם משאר עשה דכ"יפין לי' וכמו עשה דסוכה וכן
למ"ד פריעת בע"ה מלוא אחר בפרק הכותב דכ"יפין לי'
לפרוע מיד' דהוא אשאר מלות עשה וכמו דמייב האב בבנו
למולו ולפדותו דכ"יפין לי' ולאוודעין משרדין ומודעין לי' כי
וכיון דהא מלמא חובה עבדין לי' כשאר בעל חוב, ועבדין
בהאי מלמא כמו שכתב רב אלפס בפרק הכותב אבל ודאי אי
מלין לשדורי' לי' ולאוודעין משרדין ומודעין לי' כי. הדיא
דאמר ההם הדיא דיינא דאחתי' לי' למולו לנכסי דלוא חקמי
דלכסבי ללוא סלק' ר"ח ברי' דר"י וכו' עד נכסיה דבר אינש
עבדין ב"י וקיי"ל לא יתבע מן הערב תחלה ואי לא אפשר
לשדורי' לאודעי' עבדין כד נחמן עכ"ל אות בלוא. והנה דברי
מהר"ם מרונטבורג הובא בב"י ובת"א להלכה והביא רמ"א סוף
דברי מהר"ם בסיומן רמ"ה סעיף ד' וז"ל וכ"יפין לי' לשכור
מלמד לבנו ואם אינו בעיר אם יש לו נכסים אם אפשר לאודעי'
מודעין לי' ואם לאו יורדין לנכסיו ושוכרים מלמד לבנו
(הגהות מיומי בשם מהר"ם) עכ"ל וכן בב"י העתיק דברי
הגהות מיומי להלכה וא"כ שמעין דרין הראשון דבעד תורה
שבכתב מחויב לשכור לו מלמד אף בדחיקא לי' שעתא כיון
דאמר מהר"ם דהו' כמו כל מ"ע כמו למולו ולפדותו אם בנו
וכמו תפילין וסוכה דמאי שאל הא' עשה משאר עשה וא"כ הא
תפילין וסוכה ולמולו אם בנו הא מחויב אפילו היבא דחיקא לי'
שעתא קובא דמחויב ליסע שם הילך שלו לעיר שיש בה מוהל
אפילו היבא דחיקא לי' שעתא וכן מחויב לעשות סוכה ולקנות
תפילין אפילו היבא דחיקא לי' שעתא קובא וא"כ גם ללמד
הוא מ"ע ככל מ"ע ויאל לנו מזה שהוא מ"ע דאורייתא כמו
סוכה ולולב ותפילין ומילת כיון:

(ב) והנה הלח"מ בפ"א מהלכות ח"ת כתב על הא דכתב
הרמב"ם ומייב לשכור מלמד לבנו ומהר"ק כתב
דמסבדא ידע לי' ומשמע לי' להרמב"ם כיון דמומר ליקח שכר
על המקרא א"כ מייב ללמדו בשכר וכתב הלח"מ ויש להסתפק
אם מש"כ הרמב"ם ומייב ללמדו בשכר אם הוא מדאורייתא או
מדרבנן דאם הוא מדאורייתא א"כ מאי הוקשה לרבינו למה
נלקוט על ב"י ועל ב"י כיון שמחויב ללמד גם לנן חבירו,
הא סוכרה הכותב להזכיר ב"י וכן ב"י לאמר דלר"י ליתן שכר
למלמד, ואם הוא מדרבנן קשה הא דכתב מהר"ם דכ"יפין לי'
לשכור מלמד דמאי שאל הא' עשה משאר עשה ואם שכירות הוא
מדרבנן א"כ היכי קאמר דמ"ש הא' עשה משאר עשה הא הא ואל

לא יסבור לו מלמד לתורה או לכל הני וכן במוטות דכתיב חג הסוכות תעשה לך ודרשין תעשה ולא מן העשוי איכ' בפ"ב אינו קאי תעשה אסוכה שחייב לעשות בעלמו סוכה וכו' לא יאמר לאחר לעשות סוכה וכן תפילין וכו' לא יאמר לו אחר על ראשו וזרעו וכן לזית אלא הני עיקר מוטות אינו העש' אלא שהמילה יח' חתומה בנשרו וכן ישיבתו בסוכה אלא בודאי אין האב מחויב למול בידיו אלא להתעסק שיה' בנו מסול יפוש שמאריך בזה. הרי בהדיא ילא מדבריו דמ"ע דמילה ומ"ע ולמדתם אותם את בניכם אין הכוונה דוקא שימול בידיו או ללמדו בעלמו או לעשות סוכה בעלמו, אלא הכוונה להתעסק שיה' בנו מסול או שיהא בנו לומד תורה ומחויב מדאורייתא ללמד עם בנו תורה או לשכור לו מלמד :

ומעתה נבוא להגמרא דב"ב ה"ל, ונקדים לשון רבינו ירוחם נתיב תשעה ועשרים חלק ג' וז"ל שאלה לרבינו האי ששאלת ישיבך האל על אותו שאל מה דין חורס בשכר החזן ששכרוהו בשכר ידוע אם יטילוהו על הקהל לפי חמון כשאר עולי הקהל והלדקות שנאמר איש כחמתו ידו או יח' לפי נפשות העשיר לא ירבה ואם דנת עד עשה מסכר שיה' לפי חמון כשאר עולי הבניינות ומלמדי תינוקות שאמרו בהם מהקנת יבוסע בן גמלא ואילך כופין בני העיר זה לזה שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר, וז"ל כי שכר מלמדי תינוקות בעיירות קטנות שאין יכולין היחדן לתת שכר למלמד הוא על כל הקהל לא על אבותיהם של הנערים בלבד כי אינם יכולים זה ע"ז ואפילו אם ה' שכר המלמד על כל אבות התינוקות לבד בשביל שהם נריכים לבדם מכל זולתם מן הקהל שאין להם בן ולא יין אשפ"כ התפלה שהיא חובה על כל הקהל לדיך להיות וכו' עכ"ל רבינו ירוחם בשם תשובת רב האי גאון. הרי שמענו מתשובת ר"ם גאון דהתקנה של יבוסע בן גמלא שיהא מלמד תינוקות בכל עיר ועיר ואפילו בעד בני עשירים כופין וא"ז דף כ"א עד שגא יבוסע ב"ג והתקין שיהיו מושיבין מלמד בכל מדינה ומדינה בכל עיר ועיר ואמר רבא סך מקרי דרדקי כ"ה, וכן מביאר בהדיא בספר יד רמה להרמ"ה על ב"ב שכתב מתקנת יבוסע בן גמלא מושיבין מלמד ומשלמין מליבורא והכי עדיף קפי כי כיכי דליפ"י בני טינים כבני עשירים, ומעשה יחא דלעולם האמת כדברי מהר"ם אור זרוע דמאי דאמרו דחייב ללמדו תורה אין הכוונה שילמדו בעלמו דוקא רק הכוונה דיש חיוב על האב לעסוק שיה' בנו לומד תורה וכמו מילה שאין הכוונה שימול בעלמו או יעשה סוכה בעלמו אלא אם יכול ללמדו בעלמו ילמדו בעלמו וכאם לא יאמר לו מלמד ולכן קודם תקנת יבוסע ב"ג מי שיש לו אב ה' למד תורה ומי שאין לו אב לא למד דמאי דרוש ולמדתם אותם ולמדתם אתם את בניכם, היינו שהחיוב ה' רק על האב או שילמדו בעלמו או שישכור לו מלמד דגם זה בכלל ולמדתם אותם את בניכם ודרשו ולמדתם אתם שהאב בעלמו ילמדו או שישכור לו מלמד, ולא ה"י בתחלה שום חיוב על הקהל לשכור מלמד כלל בעד אנשי העיר, ולכן מי שלא ה"י לו אב לא למד תורה כלל, ואם לא היו דורשין ולמדתם אותם ולמדתם אתם היינו אומרים דיש חיוב על כל ישראל שיראו שיהיו בניהם מלומדים בתורה ולפיכך נאמר בלשון רבים ולכן אפילו בלתי תקנת יבוסע ב"ג ה' החיוב על כל ישראל אפילו מי שאין לו אב מחויבים כל ישראל בזה, אבל כיון דדרשי ולמדתם אותם ולמדתם אתם לא ה' החיוב מתחלה על הקהל רק על היחיד בעלמו ומתקנת יבוסע ב"ג מוטל החיוב על כל הקהל, ומעשה מחורף הקושיא הגדולה שהקשינו על הגמרא דב"ב ה"ל דבתחלה מי שאין לו אב לא למד תורה מאי דריש ולמדתם אותם ולמדתם אתם, דמאי אריא מי שאין לו אב אפילו מי שיש לו אב אך הוא ע"ה ואינו יכול ללמד עם בנו או שהוא טרוד בפרנסתו ואין לו פנאי ללמדו בעלמו ב"ג אינו למד תורה כיון דדרשי ולמדתם אתם שאתם בעלמכם ילמדו עם בניכם, ולדברי מהר"ם אור זרוע נחא דאף לפי מה שדרשו ולמדתם

רק מדרבנן, ויאל לו לרבינו מדקאמר בפרק לא יחפור דף כ"א אחר רב יהודה אחר רב ברם זכור אותו האיש לטוב דבתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה ומי שאין לו אב אינו למד תורה מאי דרוש ולמדתם אותם ולמדתם אתם כל' שהאב בעלמו מחויב ללמדו ואם אינו יודע האב ללמד אינו מחויב לשכור התקנת שיהיו מושיבים מלמד בכל עיר ועיר משמע דמכת התקנה מחויב ללמד בשכר, ודברי מהר"ם אפשר ליישב דהכי קאמר דכשאל יודע ללמד מחויב ללמד או להשכיר מדאורייתא אבל אם אינו יודע ללמד בעלמו אינו מחויב לשכור מדאורייתא, ואח"כ כתב דאפשר לאחר דהוא מדאורייתא ור"י בן גמלא דהתקין להושיב מלמד פירש דפסק הכתוב בן :

והנה אין ספק בידינו להלכה דהוי מדאורייתא דהא ה"י והרמ"א חב"אים דברי מהר"ם להלכה דמ"ע האי עשה משאר עשה וכמו למול ולעשות סוכה ופדיון הבן א"כ ודאי הוא מדאורייתא, ומה שעלה על דעתו של הלח"מ לפרש בדרך דחוק ורחוק דאפשר דוקא אם יודע ללמד בעלמו בזה מחויב מדאורייתא ללמדו בעלמו או לשכור לו מלמד אבל אם אינו יודע ללמדו בעלמו בזה אין עליו חיוב לשכור מלמד רק מכת התקנה ואח"כ כתב להסתפק שמה ר"י בן גמלא פירש בן פסק הכתוב דיש חיוב לשכור מלמד מדאורייתא, וגוראות נפלאות אנה הוזכר זה הדוחק בדברי מהר"ם, דהא מדמה מהר"ם האי עשה ולמדתם את בניכם כמו למול ולפדותו וכמו דכייפיין ל' לפרוע לבע"ה ולכן נחתין ל' לנכסיו וכמו שמבואר בפרק הכותב, והנה בפרק הכותב דף פ"ו אחר ר"ב לר"פ לדיך דאמרת פריעת בע"ה מזה אי אחר לא בעינא דאיעבד מזה מאי א"ל תנינא כמה דברים אחרים במלות ל"ם אבל במלות עשה כנון שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו עושה מכין אותו וכו', ואם נאמר דהיכא דאינו יכול ללמדו בעלמו אין עליו חיוב ללמדו בשכר רק מכת התקנה של ר"י בן גמלא א"כ מהיכן ידענו שכיפיין ל' ואחתיין לנכסיו כמו שמבואר בפרק הכותב א"כ אם אינו יודע ללמדו בעלמו דאו אין עליו החיוב ללמדו בשכר רק מדרבנן מכת תקנת ריב"ג מ"ל דנחתין לנכסיו אנה תלאנו ואח' בתקנת ריב"ג, בשלמא אם הוא מדאורייתא לשכור מלמד א"כ דכמו דכייפיין ל' לפרוע לבע"ה ונחתין לנכסיו משום דהא דנחתין לנכסיו בני בע"ה הוא ב"ג משום דכייפיין ל' כמו בכל עשה, בן הכא כייפיין לשכור מלמד, אבל אם הוא רק מדרבנן היכא דאין יכול ללמדו בעלמו מ"ל דתקין רבנן לכוף לו ונחתין לנכסיו, וזה בודאי אין באפשרי לאחר דמהר"ם חייבי היכא דהאב בעלמו יכול ללמדו דאו הוי מ"ע ללמדו בעלמו או לשכור לו מלמד, דאין נוכל לקבל זה הדוחק אנה מוזכר זה בדברי מהר"ם לחלק בין יכול ללמדו בעלמו ובין אינו יכול, וגם הרמ"א העתיק בסתמא ולא חילק כלל, ולכן אין ספק כלל שמדברי מהר"ם ומדברי ב"י ורמ"א שהביאו להלכה דברי מהר"ם מוכח דגם אם אינו יכול ללמדו בעלמו הוי מ"ע מדאורייתא לשכור לו מלמד :

(ג) **ובמה** שנסתפק הלח"מ בדברי הגמרא פרק לא יחפור האיר ד' את עיני לפרש דברי הגמרא בדרך ישר ואמת. והנה הגמרא מוקשה מאיד דמבואר שם בדף כ"א בתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה ומי שלא ה' לו אב אינו למד תורה מאי דרוש ולמדתם אותם ולמדתם אתם, ותימא גדולה איכ' אפילו יש לו אב והאב ע"ה ואינו יכול ללמדו בעלמו ב"ג לא ה' למד בנו תורה ובפרט בימי חז"ל שהי' ע"ה הרבה וא"כ מאי אומר מי שאין לו אב אינו למד תורה אפילו אם יש לו אב והאב אינו יכול ללמדו או אפילו יכול ללמדו אך הוא טרוד במוזנותיו ואין לו פנאי ללמדו אינו לומד בנו תורה וזה תימא גדולה :

אבר האמת יורה דרכו לבאר דברי הגמרא עפ"י תשובת מהר"ם אור זרוע שילא זה לא כבר מכתב יד והוא קדמון בימי הראש בן רבינו יחזק אור זרוע הגדול וז"ל בסיומן י"א ולענין המילה נראה דאין חייב למול את בנו בידיים אלא לעסוק שיה' נימול דומיא דכל הני דקא חשיב ללמדו תורה וכו'

ה) והנה מבוחר בתוספות דלא גרסינן ולמדחם אחס רק מתשמעוהו דולמדחם ילפינן שאתם תלמדו בעלמכם וז"ל האוס' יש ספרים דלא גרסי' אחס ודריש מדכמיב ולמדחם משמע אחס בעלמכם תלמדו עם בניכם כן הוא לפי גירסת הב"ח באוס', וכן נראה דגם רש"י ה"י גירסו כן יו"ט, וא"כ לפי דברי מהר"ם אור זרוע הכוונה ולמדחם אחס את בניכם שאתם בעלמכם תתעסקו שילמדו בניכם או שתלמדו עמו בעלמכם או שתשכורו לו תלמד וכמו מילה וסוכה וכל המלות, הרי בררנו הדין הראשון שבעד תורה שכתב מחויב ליתן שטר ^{מחויב} אף בדחיקא ל"י שעתא והוא מדאורייתא:

ו) ומעתה חל עלינו לבאר מאין יאל להם לחלק בין תורה שכתב לתורה שבע"פ לומר דעל תורה שבע"פ מחויב ליתן שטר רק בדאפשר ולא דחיקא ל"י שעתא וקשה מאוד הא הלא ולמדחם אחס את בניכם קאי בין על תורה שכתב ובין על תורה שבע"פ ומג"ל לחלק ביניהם:

והנה אביא ראיה מוכרחת שמחויב ללמד בנו תורה שבע"פ מה"ם והוא מהראיה שהביא הרש"ל מגמרא דקדושין דף כ"ט ע"ב דמבואר הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם ואם ה"י בנו זריו וממולא ותלמודו מחקיים' בידו בנו קודם ומביא הגמרא כי הא דרב אחא בר יעקב שרי' אבדו לר' יעקב ברי' ללמוד חזיא דלא מחדדי שמעמחא אמר טוב ואנא אזיל, ומבואר שם דאם אין הנכסים מספיקין בעד שניהם או אם בנו זריו וממולא ותלמודו מחקיים' בידו בנו קודם ומביא רש"ל מזה רא' לדברי הרמ"ם דהא האם בתורה שבע"פ מיירי דהא מייתי מראב"י דחזיא דלא מחדדי שמעמחא וזה לא שייך רק בתורה שבע"פ, ואם נאמר דליכא חיוב ללמד לבנו תורה שבע"פ אי"כ הא הוא בעלמו מחויב ודאי ללמוד תורה שבע"פ ואין הנכסים מספיקין בעד שניהם איך יעזוב לימוד של עלמו בשביל לימוד של בנו כיון דליכא חיוב ללמד לבנו תורה שבע"פ ומביא רש"ל רא' מזה דהחיות על האב ללמד לבנו תורה שבע"פ מדאורייתא כדברי הרמ"ם. והנה מהר"ם הזה מוכח בהדיא דיש חיוב ללמד תורה שבע"פ לבנו מדאורייתא דהא הוא בעלמו מחויב בלימוד תורה שבע"פ מדאורייתא וכמבואר ברמב"ם דעד יום חיתו מחויב ללמוד ומחויב להשליש שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד שהוא להבין דבר מחוץ דבר כדדרשין מדכמיב ושננחם ושלשחם וכיון דהוא בעלמו מחויב ללמוד תורה שבע"פ מדאורייתא אי"כ אפילו בנו מחודד יוסר מחנו איך יבטל את עלמו מחויב דאורייתא ללמוד תורה שבע"פ וישתדל שגנו ילמוד תורה שבע"פ כיון דאין הנכסים מספיקין בעד שניהם ועל בנו ליכא חיוב מדאורייתא ללמוד תורה שבע"פ, אע"כ מוכח דגם על בנו יש חיוב מדאורייתא ללמוד תורה שבע"פ:

ז) והנה הנאון החסיד ר' זלמן צשי"ע שלו הלכות ת"ת הניא רא' גדולה דיש חיוב על האב ללמד לבנו תורה שבע"פ מדאורייתא מהא דמבואר בברכות דף י"ג דהא דכתיב ולמדחם את בניכם לדבר בם הרי קאמר אנמריו לבניינו תורה כי היכי דלגרסי בהו והא מבואר בכתוב לדבר בם בשבטך בביתך ובלכתך בדרך ואם נאמר דבתורה שכתב מיירי הא קי"ל דברים שכתב אי אחא רשאי לאומרם בע"פ ואיך ילמודו בנייהם בלכתך בדרך הא הוי דבר שכתב ואין בטכרל שי"ש עמו ספר בלכתך בדרך ובפרט שכל הספרים שלהם היו בגלילה ואיך ישא ס"ת עמו ובע"כ בתורה שבע"פ מיירי יעו"ש דבריו הטעורים. ועוד דמבואר בגמרא ושננחם שיהיו הדברים מחודדים בפ"ך שאם ישאלך אדם אל תגמגם וא"כ הא זה בודאי בתורה שבע"פ מיירי דהא בתורה שכתב לא שייך שינון ומידוד, וא"כ הא אי אפשר להכתיב משמעוהו דקרא דהא מבואר בקרא ושננחם לבניך וא"כ בבניך בודאי מיירי וא"כ מוכח דמחויב ללמד לבנו תורה שבע"פ מדאורייתא:

וא"כ קשה כיון דהחיות של ולמדחם אחס את בניכם קאי בין על תורה שכתב ובין על תורה שבע"פ מג"ל לחלק ביניהם ולומר דעל תורה שכתב מחויב לשכור תלמוד גם בדחיקא

ולמדחם אחס אין הכוונה שאתם בעלמכם דוקא תלמדו אלא הכוונה שיראה שילמוד בנו תורה או שילמדו בעלמו או שישכור לו תלמד אבל מי שאין לו אב אין לו לא אב ללמדו בעלמו ולא מי שישכור לו תלמד עד שבא יחושע ב"ג והתקין שיהיו מושיבין תלמוד כללי בכל עיר ועיר וא"כ אפילו מי שאין לו אב ג"כ למד תורה. נחלא בצירוף דברי ר"ם אור זרוע עם דברי חסידה ר"ם גאון יאל כוונה דברי הגמרא דכ"ב, וברוך ד' שהנחני בדרך אחת, ומוכח כעת בהוכחה גמורה שמחויב לשכור לבנו תלמוד מדאורייתא:

ד) ונפלאותי על הלח"מ דכתב להסתפק אם מחויב לתת שכר מדאורייתא והביא דמדברי הרמב"ם נראה דאין מחויב מדאורייתא לתת שכר ורק מהקנה יהושע ב"ג והניא רא' מהא דכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות ת"ת אי"כ למה נלטינו על בנו ועל בן בנו מאחר שחייב ללמד גם לבן חבירו להקדים בנו כו' לבן חבירו. הנה לדעתי הפשוטה לבד שאין רא' מזה עוד יש רא' להיפוך. והנה מבואר ברמב"ם בזה"ל אי"כ למה נלטינו על בנו ועל בן בנו להקדים בנו לבן בנו ולהקדים בן בנו לבן חבירו וחייב לשכור תלמוד לבנו ללמדו ואינו חייב ללמד לבן חבירו אלא בחסם עכ"ל, אי"כ ברור כשמש דברמב"ם בעלמו מחרץ קושיית הלח"מ דז"ל ברמב"ם לא בנו ובן בנו בלבד אלא מזה על כל חסם ללמד עם תלמידים אי"כ למה נלטינו על בנו ועל בן בנו כיון שמזה על כל חסם ללמד עם תלמידים, וע"ז מחרץ שני חירולים, התיירן הא' משום להקדים לבנו לבן בנו ובן בנו לבן חבירו, ומה דכתב הרמב"ם ומייב לשכור תלמוד לבנו ואינו חייב לשכור תלמוד לבן חבירו זה חירון שני על הקושיא, ומעשה קושיית הלח"מ מחרץ ברמב"ם בעלמו:

ורפ"ז יאל לנו אדרבא להיפוך רא' גדולה דס"ל להרמב"ם דמחויב לתת שכר מדאורייתא דהא מדרבנן מחויב לתת שכר גם בעד בן חבירו והוא מהקנה יהושע בן גמלא דמתחלה מי שאין לו אב אינו למד תורה התקינו שיהיו מושיבין תלמודי חינוך בכל עיר ועיר ומי ישלם בעד מי שאין לו ובע"כ התשלומין על הקהל, וכן מבואר בשו"ע ח"מ סימן קס"ג ברמ"א דמחויבים לשלם בעד בני עניים וגובין זה לפי ממון וכן מבואר ביור"ד סימן רמ"ו ועיין בש"ך, ואף דהבאתי לשלם דברי ר"ם גאון המובא ברבינו ירוחם דהתקנה של יהושע ב"ג ה"י אף במקום שאין שם עניים כופין וא"ז לשכור תלמוד כללי, ח"מ עיקר התקנה בשביל מי שאין לו אב לשלם בעדו והרמ"א בחו"מ סימן קס"ג מזיין על דברי רבינו ירוחם אלו. הרי דמחויבים ליתן שכר בעד בני עניים וגובין לפי ממון וכמבואר בדברי רבינו ירוחם, וא"כ הא דברמב"ם מחלק שבעד בנו מחויב לתת שכר ובעד חבירו אינו מחויב לתת שכר בע"כ ס"ל לרמב"ם דבעד בנו מחויב לתת שכר מדאורייתא ובעד בן חבירו אינו מחויב ליתן שכר מדאורייתא ובלי הסק דברמב"ם כתב זה לתרץ קושיית הלח"מ אי"כ כיון דכל חסם מחויב ללמד עם תלמידים אי"כ למה נלטינו על בנו ועל בן בנו ותיירן חירון א' להקדים בנו לבן בנו ובן בנו לבן חבירו ועוד תירץ דבעד בנו ובן בנו מחויב ליתן שכר ובעד בן חבירו אינו מחויב ליתן שכר וא"כ בע"כ בעד בנו ובן בנו מחויב לתת שכר מדאורייתא דקאי על למה נלטינו והוא הליווי שי"ש בתורה ולמדחם אחס את בניכם, וזה רא' שאין עליה תשובה דס"ל לרמב"ם דמחויב לתת שכר מדאורייתא:

והנה גרס זה להלח"מ שכתבך בדברי הגמרא דפרק לא יחפור משום שלא ה' לו ספר מהר"ם אור זרוע שגרסם זה לא כבד מחתי ולכן לדעתו כיון דדריש מחמילה ולמדחם אחס ולמדחם אחס אי"כ מלך לזוי בתורה מחויב האב בעלמו ללמדו וא"כ מה דמחויב ליתן שכר הוא מלך תקנה יהושע ב"ג, אבל באתה לפי דברי מהר"ם אור זרוע מבואר דאפילו מחמילה קודם התקנה ה"י המחויב או ללמדו בעלמו או לשכור לו תלמוד:

מיירי, וכמו בלימוד של עלמו כאם מספיק לו הזמן מחויב ללמוד תורה שב"ע. דהא ר' ישמעאל בעלמו סותר את שיטתו במנחות דף ל"ט ע"ב שאל בן דמא בן אחוהו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כנון אני שלמדתי כל התורה כולה מה אני ללמוד חכמה יונית קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה מפך והגית בו יומם ולילה לא ובדוק שעה שאינו לא יום ולא לילה וללמוד חכמה יונית, הרי רבי ישמעאל סותר את שיטתו בדרכים ל"ה ד"ס סובר ואספת דגך הנהג בהם מנהג דרך ארץ דאיתא שם ואספת דגך מה ת"ל מפני שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפך יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגך הנהג בהם מנהג דרך ארץ, א"כ קשה דבמנחות מבואר דלא ימוש הוא דברים ככתבן ואמר לא ובדוק שעה שאינו לא יום ולא לילה וללמוד חכמה יונית, אבל האמת יורה דרכו דר"ש ס"ל דברים ככתבם והגית יומם ולילה אך כצ"ל לענין דרך ארץ דאם לא יאסף דגך ימוש ברעב מפני ההכרח הסיירה התורה לעסוק בטמא מו"מ אם באסיפת הדגן וכדומה אבל לענין חכמה יונית נשאר האי לא ימוש כפשוטו דמחויב ללמוד יומם ולילה ממש, וא"כ שמענו דגם בעסק מו"מ או באסיפת הדגן בשעה שיש לו פנאי מחויב ללמוד כיון דסר מעליו ההכרח נשאר עליו המחויב ללמוד ובאם לאו עובר על לא ימוש ספר התורה מפך והגית יומם ולילה, ולכן כן גס בלימוד בניו בתורה שב"ע דהיכא דלא אפשר ולא דחיקא ל"י שעתא מחויב ללמוד בשכר כמו שהוא בעלמו מחויב לתת שכר, אך היכא דלא אפשר פטור ליתן שכר בעד תורה שב"ע, אבל היכא דאפשר ואינו נותן שכר או עובר על העשה של ולמדתם אותם את בניכם דשעתא קאי גס על לימוד תורה שב"ע:

(י) **קצרו** של דבר, דהנה מדברי הסור והשו"ע נראה שאין שום מחלוקת בין הרמב"ם ובין הרמ"א דהטור מביא דברי הרמב"ם ומייב ליתן שכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה וכאב ע"ז וכאב הרמ"א דהנ"מ בללא אפשר ולא דחיקא ל"י שעתא אבל בדאפשר מחויב לאגמורי משנה וגמרא הלכות ואגדות, וא"כ כאב דברי הרמ"א על לשון הרמב"ם בלא שום מחלוקת כלל דאם ס"ל להטור דיש בהם מחלוקת ה"י כואב והרמ"א כאב ומדכתב בלשון וכאב הרמ"א משמע דליכא מחלוקת כלל בזה, ובשו"ע מבואר בהדיא בהםם בחלפה מביא דברי הרמב"ם ומייב ליתן שכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה והנ"מ היכא דלא אפשר דחיקא ל"י שעתא אבל בדאפשר כו' א"כ כאב זה על לשון הרמב"ם בלא שום מחלוקת כלל, וקשה הא לכאורה מלשון הרמב"ם משמע דאינו מחויב לתת שכר כלל בעד תורה שב"ע, אבל המעיין בלשון הרמב"ם יראה בפעיל שאין שום מחלוקת כלל בזה דז"ל הרמב"ם בפ"א מהלכות ת"ת היה מנהג צעיר שלוקח המלמד תיטקות שכר מחויב ללמוד בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה מקום שנהגו ללמוד תורה שבכתב בשכר מותר ללמוד בשכר אבל תורה שב"ע אסור ללמוד בשכר מותר ראה למדתי אחסן חוקים ומשפטים כאשר לוי ר' מה אני בחנם אף אחסן בחנם וכן כשחלמנו לדורות למדו בחנם כשם שלמדתם ממני לא מלא מי שילמדנו בחנם ילמדו בשכר שנאמר אחסן קנה יכול ילמד לאחרי בשכר ת"ל ואל תמכור עבדך הרמב"ם ז"ל, והנה מש"כ הרמב"ם אבל תורה שב"ע אסור ללמוד בשכר הוא נתינת טעם על דבריו שכתב למעלה ומייב ללמוד בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה אבל תורה שב"ע אסור ללמוד בשכר הלכך כי חייבי רחמנא ללמוד את בנו תורה שב"ע הכוונה בחנם ולא בשכר וכמוש"כ לעיל בשם הדרישה, ומש"כ הרמב"ם לא מלא מי שילמדנו בחנם ילמדנו בשכר וקאי בין על לימוד של עלמו ובין על לימוד לבנו וכדברי הגמרא בבכורות דכ"ט והתם על לימוד של עלמו מיירי, ואין הגר"א גס על לימוד של בנו לגמרא ה"ל דשיהם שוין בזה וגם הרמב"ם כן כוונתו בין על לימוד של עלמו ובין על לימוד של בנו דהא העיקר מיירי הרמב"ם לענין לימוד של בנו, ולימוד של עלמו מבואר להלן בהלכה ח' שכתב כל אדם מחויב בת"ת, לך

בדחיקא ל"י שעתא ופל תורה שב"ע אינו מחויב רק בדאפשר ולא דחיקא ל"י שעתא ומ"ל לחלק ביניהם:

(ח) **והנה** נדרישה כאב על לשון הטור שכתב ומייב ללמוד בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה, וכאב בזה"ל כ"כ הרמב"ם בפ"א מהלכות ת"ת דהכתוב ולמדתם אותם את בניכם מיירי בתורה שבכתב ואף אי איירי גס בתורה שב"ע כיון דעל תורה שב"ע אסור ליטול שכר א"כ כי לווה התורה עלי' היינו דוקא כדינו דהיינו בחנם ולא בשכר עכ"ל, ולפ"ז קשה לפי מה שחסיק הטור בשם הרמ"א דאם אפשר ולא דחיקא שעתא מחויב לתת שכר מ"ל הא כיון דהאי עשה ולמדתם אותם את בניכם מיירי בחנם ולא בשכר א"כ מ"ל דמחויב ליתן שכר גס בדאפשר ולא דחיקא שעתא:

והנה רז זה גילה לנו רבינו הגר"א בס"ק ע"ז בסימן רמ"ה על הא דמבואר בשו"ע והנ"מ דלא אפשר דחיקא ל"י שעתא כו' כאב ע"ז הגר"א בזה"ל כמו שמחויב עלמו כח"ש בבכורות דכ"ט ע"א עכ"ל, והנה איתא שם בבכורות מנא ה"מ דאמר רב יהודה א"ר ראה למדתי אחסן חוקים ומשפטים כאשר אני מה אני בחנם אף אחסן בחנם ומנין שאם לא מלא בחנם שילמד בשכר ת"ל אחסן קנה ומנין שלא יאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר ת"ל ואל תמכור, והנה התם בבכורות קאי לענין לימוד של עלמו והתם הא מחויב כל חכם ללמד עמו בחנם ואפ"ה אם לא מלא בחנם מחויב לתת שכר א"כ ילפין מזה גס לענין ללמוד את בניו דאם לא מלא מלמד בחנם מחויב לתת שכר, ואפ"ה בעד תורה שב"ע דהא התם בתורה שב"ע איירי דהא בתורה שבכתב מותר ליטול שכר כמבואר בנדרים וא"כ קאמר מה אני בחנם, וא"כ מוכח דגם בתורה שב"ע אם לא מלא בחנם מחויב לתת שכר:

(ט) **ומעתה** עפ"י דברי הדרישה ודברי הגר"א ילא כוונה דברי הרמ"א והטור ושו"ע ורש"ל דבתורה שב"ע מחויב לתת שכר רק בדאפשר ולא דחיקא ל"י שעתא אבל בתורה שבכתב מחויב לשלם שכר גס בדחיקא ל"י שעתא, דבתורה שבכתב כיון דמותר ליטול שכר חייבי רחמנא לשלם שכר ולכן מחויב גס אי דחיקא ל"י שעתא כמבואר בהגהות ימוני בשם מהר"ם דמאי שגא האי עשה משאר עשה והיו כמו עשה דתפילין וסוכה ומילה והבאתי לעיל דבריו, וא"כ כשם דמ"ע דמילה ותפילין וסוכה ולולב מחויב אפילו בדחיקא ל"י שעתא כן מ"ע דולמדתם את בניכם הוא דמחויב אי ללמוד בעלמו או לתת שכר ולכן מחויב גס אי דחיקא ל"י שעתא, אבל תורה שב"ע כיון דאסור ליטול שכר ע"ז א"כ כי לווה הכתוב ללמוד תורה שב"ע ל"י שעתא ללמוד בחנם ולא בשכר ואפ"כ מחויב לתת שכר כמו לימוד של עלמו דמבואר דאם לא מלא בחנם מחויב לתת שכר ונמרינן לימוד של בניו מלימוד של עלמו ובין דנמרינן מלימוד של עלמו לכן אם דחיקא ל"י שעתא אינו מחויב ללמוד בשכר דהא גס בלימוד של עלמו איתא בבכורות דל"ה ואספת דגך הנהג בהם מנהג דרך ארץ דברי ר' ישמעאל וכן אמר רבא לתלמידיו במסותא מניינו ביומי דנין וביומי חשאי לא תחזו קמאי כי היכי דלא לטרדי בחזונותיכו כולי שחא ולא אמרינן שלא יעסוק באסיפת הדגן או במו"מ ויחגלגל בדוחק, ולכן גס בלימוד בניו היכא דחיקא ל"י שעתא אינו מחויב לתת שכר בעד תורה שב"ע:

ובן מוכח מהאי ברייתא דקדושין דכ"ט ע"ב והובא להלכה ברמב"ם ובטור ושו"ע הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם ואם היה בנו זריו וממולא ותלמודו מסקיים בידו בנו קודם ומביא מדרב"י שד"י לקמיה דאביי כי חזי דלא מחדרי שמעתא אמר לבנו טוב ואבא איל, הרי חזין שלימוד של עלמו הוא על משקל אחד פס לימוד בנו דאם בנו זריו וממולא בנו קודם ואם הוא מחודד יותר הוא קודם והא התם דחיקא ל"י שעתא דהא אין מספיקן החזונות בעד שיהם כמבואר ברש"י אבל בעד אחד מספיק החזונות, א"כ מוכח מזה אם אפשר ולא דחיקא שעתא מחויב ללמוד תורה שב"ע דהא התם בתורה שב"ע

ישראל, וע"ז השיב אחרי כי אין יד האב משגת הוי כמו שאין לו אב והב"ד כופין למוהל למוחל בחנם, מבוחר מזה דמה שנקרא אין ידו משגת שאין לו מאומה אם לא שיחזור על הפתחים ולכן אנו למדין גם מה דמבוחר גבי תורה שבכ"פ דהנ"ח אם לא אפשר דחיקא לי' שעתא מיירי ג"כ בכב"ג שאין לו מאומה אם לא שיחזור על הפתחים, וכן מוכח מן הלשון והנ"ח בדלא אפשר ואם נאמר שאף אם דחיקא לי' שעתא מעט נקרא דחיקא לי' שעתא אחרי קרי לי' לא אפשר ומוכח דדוקא דלא אפשר כלל:

ובן (יב) מוכח מהר"א של הרש"ל מקדושין דכ"ט הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם ואם היה בנו זריו ומחולא בנו קודם ומייתי בהנמלך מראב"י והתם לענין תורה שבכ"פ מיירי מדקאמר דלא תחודי שמעתתא ואפ"ה אם בנו מחודד יותר מחמו בנו קודם ומכיל ללמוד של עמלו ומייתי רש"ל ראי' דמלוה גם ללמד בנו תורה שבכ"פ ומייתי מזה ראי' לדינו של הרמ"ה דאם אפשר ולא דחיקא שעתא מחויב ללמד בנו גם תורה שבכ"פ, ובאמת הא התם הוי כדחיקא שעתא דהא התם מיירי דהנכסים אינם מספיקין שילמדו שניהם רק מספיק על לימוד אחד מהן ואם היה בנו מחודד יותר ממנו ה"י האב מכיל מלימודו כדי להספיק לבנו מזונותיו והתם ה"י כנתינת שכר דהא מספיק לבנו מזונותיו ובנו ית' בטל ממנו ומתן והאב עוסק בחי' כדי להספיק לבנו שילמוד וכיון דה"י ר' אחא מחודד יותר ממנו א"ל לבנו שהוא יעסוק בפרנסתו והאב ילמוד וזה הוי כנתינת שכר, ומוכח מזה הרש"ל לדינו של הרמ"ה, והנה קשה הא מוכח משם דאף בדחיקא לי' שעתא מחויב ללמד בנו תורה שבכ"פ דהא התם דחיקא שעתא שאין מספיקין מזונות לשניהם וא"כ אדרבא קשיא מסוגיא הג"ל על הרמ"ה, וכעת ביטא דחיקא לי' שעתא נקרא שאין באפשרי כלל רק באופן שיחזור על הפתחים אבל אם יש באפשרי אף בדוחק מחויב דוקא ללמוד בנו תורה שבכ"פ:

ובן (יג) חילה גבי השאלה של שו"ת הרשב"א מיירי שהי' כאן מוהל ומבקש שכר, וזה פסק הרשב"א כיון דאין לו לשלם רק באופן שיחזור על הפתחים או כיפין למוהל שיומל בחנם אבל אם לא הי' שם מוהל כלל והי' מוכרח ליסע לעיר שיש בה מוהל בדואי מחויב אף לבקש נדבות מאחרים ולנסוע לעיר שיש שם מוהל, וכן אם לא הי' לו תפילין מחויב לקנות תפילין אף אם אין ידו משגת כלל ומחויב לבקש נדבות מאחרים ולקנות תפילין, וכן בתורה שבכתב דמחויב מה"מ לשלם למלמד שכר מחויב אף לבקש נדבות מאחרים ולשלם שכר, דהא הר"מ מרובענבורג שהבאחי לשוב לעיל דממה מצינו שכר למלמד כמו מ"ע של תפילין ולולב וסוכה ולי"ת וזה ברור:

ויצא לנו מה דבר מחודד דכיון דנהנו האידנא ללמד תורה שבכ"פ בשכר וכמבואר במחבר סימן רמ"ו ומה שנהנו האידנא ללמד הכל בשכר אם אין לו במה להפרינס שרי ואפילו אם יש לו במה להפרינס אם הוא שכר בטלה דמוכח שמחית כל עסקיו ומשאו ומחמו שרי ישראל, ונראה דזה נחמדה האידנא שבימינו היה כל חכם לומד עם תלמידים תורה שבכ"פ ולא היו תלמידים שמניחים כל עסקיהם ללמוד עם גערים תורה שבכ"פ ולכן היה אסור ליטול שכר בעד תורה שבכ"פ, אבל האידנא נחמדה שיש תלמידים שמניחים כל עסקיהם ולומדים עם הילדים תורה שבכ"פ וזה הוי כשכר בטלה דמוכח וזה שרי, וזה נחמדה בזמנינו, וא"כ לפ"ז בזמנינו אין שום נפק"מ בין תורה שבכתב לתורה שבכ"פ, דכל מה שיש נפק"מ בין תורה שבכתב לתורה שבכ"פ הוא משום דכיון דאסור ליטול שכר בעד תורה שבכ"פ בע"כ לווה התורה ללמד בנו תורה שבכ"פ הוא רק בחנם ולא בשכר ורק בדאפשר ולא דחיקא לי' שעתא מחויב ללמוד תורה שבכ"פ בשכר, אבל עתה בזמנינו כיון שטעלין שכר בעד תורה שבכ"פ בהיתר א"כ אין שום נפק"מ בין תורה שבכ"פ לתורה שבכתב ומחויב ללמד לבנו תורה שבכ"פ אף אם דחיקא לי' שעתא כמו שבארנו:

לכן ברור כשמש דהרמב"ם שכתב לא מלא מי שילמדנה בחנם מלמדו בשכר הכא אחר חיוב של לימוד בניו להורות שהיון הזה קאי בין על לימוד עמלו ובין על לימוד בנו:

ומעתה דברי הרמב"ם עם דברי הרמ"ה המה דבר אחד ממש ואין שום מחלוקת ביניהם כלל והרמב"ם כלל שניהם ביחד לימוד עמלו ולימוד בניו בתורה שבכ"פ שאף שאסור ליטול שכר מ"מ אם לא מלא בחנם מלמדו בשכר, ודברי הגמרא בדכורות מבוחר בטו"ש סימן רמ"ו על לימוד של עמלו, מפני שלימוד עם בניו ככר מבוחר בסימן רמ"ה דבדאפשר ולא דחיקא שעתא מחויב לאגמורי משנה וגמרא כו' והרמב"ם כללם ביחד:

ויא (יא) מה שמבואר בטור ושר"ע סימן רמ"ה והנ"ח בדלא אפשר דחיקא לי' שעתא וכו' מהר"א לברר עד סימן מניע הגבול של דחיקא לי' שעתא, והנה ברמ"א יור"ד סימן רס"ו איתא האב שאינו יכול למוחל את בנו ויש כאן אחד שאינו רואה למוחל בחנם רק בשכר יש לב"ד לגמור בו כי אין זה מדרס של זרע אברהם ואדרבא המוהלים מהדרים שימנו להם למוחל ואם עומד במרדו ואין יד האב משגת להם לו שכר הוי כמו שאין לו אב שצ"ד חייבים למוחלו וכן צ"ד כופין אותו שימול מאחר שאין אחר שיכול למוחל, והנה דברי הרמ"א הג"ל הם מתשובות הרשב"א סימן תע"ב ומבואר בלשון השאלה אם המוהל אינו רואה למוחל בחנם ואין יד האב משגת ליתן שכר אם מחויב האב לחזור על הפתחים וליתן לו שכר או לא, וע"ז השיב הרשב"א וז"ל מוהל שהיה כל ימיו מוהל בחנם ועכשיו חזר בו ואומר שלא ימול עד שיתן לו אבי הבן שכר וע"ז השיב מה נשחנה זה מורשו של אברהם ומ"מ הרי הכתוב אומר ימול בשכר פרלתו ולמתן קא מוהר רחמנא אלא יש לו אב האב קודם וכו' ומ"מ אם אין לו אב חייבים צ"ד למוחלו והב"ד מצויים למי שיכול למוחלו דלדידו איהו רחמנא וזה שיש לו אב ואין ידו משגת ליתן שכר הרי הוא כמו שאין לו אב, וזה שידוע למוחל ואין אחר למוחל חל עליו החיוב ביותר וב"ד כופין אותו עכ"ל הרשב"א:

וניחוי אכן דנראה דתורה שבכ"פ עם מילה שים המה דלימוד תורה שבכ"פ חייבים כל חכם ללמד בחנם ואסור ליטול שכר כמבואר בטור ושר"ע וברמב"ם וז"ל ולא לבנו בלבד מחויב ללמד אלא מזה על כל חכם ללמד לתלמידים ואסור ליטול שכר בעד תורה שבכ"פ כמבואר בטור ושר"ע וברמב"ם, וכן מילה מחויבים למוחל בחנם, והגמרא בדכורות דכ"ט מבאר הא דמבואר במשנה הטעם שכר לדון דינו בטלים להוות ולקדש כו' ואיתא בגמרא מנה"מ דכתיב ראה למדין אהכס חוקים ומשפטם כאשר לוי' ד' מה אני בחנם וכו' אף אחת בחנם ומתן שם אינו מולא בחנם שמחויב להם שכר שנאמר אחת קנה וכו', והנה הא כל המלות שמחויב לעשות בחנם יליף הגמרא מחורה שבכ"פ דהא התם בתורה שבכ"פ מיירי דאילו תורה שבכתב הא מותר ליטול שכר ואעפ"כ אמרינן אע"פ שכל חכם מחויב ללמד בחנם מ"מ אם אינו מולא בחנם מחויב ליתן שכר, וכן גבי מילה דחייב מחמ' לזה דהא מבוחר בתשובת הרשב"א הג"ל בלשון השאלה דמיירי שאין ידו משגת כלל אם לא שיחזור על הפתחים, וע"ז השיב וזה שיש לו אב ואין ידו משגת ליתן שכר הוי כמו שאין לו אב, מבוחר מזה דאם היה ידו משגת מחויב ליתן שכר אעפ"י שהמוהל מחויב למוחל בחנם מ"מ אם אינו רואה למוחל בחנם אם יד האב משגת מחויב ליתן שכר, וא"כ דמי ממש מילה למירה שבכ"פ דגם בחורה שבכ"פ מבוחר דאם אפשר ולא דחיקא שעתא מחויב ליתן שכר גם בעד תורה שבכ"פ וגם הגר"א הראה מקום לנח' בדכורות דכ"ט הג"ל:

ורנה מדברי תשובות הרשב"א הזה אנו למדים להא דמבואר בטור ושר"ע והנ"ח בדלא אפשר דחיקא לי' שעתא ולא ידענו הגבול עד היכן מיקרי דחיקא לי' שעתא, ומדברי הרשב"א הג"ל אנו למדים זה ממש"כ בלשון השאלה אם המוהל אינו רואה למוחל בחנם ואין יד האב משגת אם לא שיחזור על הפתחים

עקף

והיפוכו ואם לא תשמעו וכמו שהרגם התרגום ואם לא תקבלו—
 והכוונה עפ"י דברי הרמב"ן הג"ל שלא תקבלו עליכם להיות
 עמלים בחורה היינו שבעל. את לימוד התורה בלבד ויחשב
 אותה לדברי הבאי ולדבר שאינו לורך כלל או תשיגו את כל
 הקלות, והוא נמשך על פחלת הפרשה שכתב בהברות והתוה"ק
 תופס שני הקלות שאם תלכו בחוקתי שסביו עמלים בחורה עד
 שלא יופסק מכם הרעיון והיגיעה גם בעת שתלכו בדרך או
 תשיגו את כל הברכות, ואם לא תשמעו היינו שלא תקבלו עליכם
 להיות עמלים בחורה כדי לדעת מדרש חכמים ותבטלו זאת
 בלבבכם ותהי' בעיניכם כדבר בטל לגמרי וגם לא תעשו או
 תשיגו את כל הקלות. ומעשה יחא דברי הפוסק ודברי רש"י
 שאם לא תקבלו עליכם ללמוד תורה שבע"פ בודאי לא יעשה
 המלות ואח"כ תשאל למד ואינו עושה סוף מואם באחרים
 העושים ואח"כ תשאל למד ואינו עושה כו' שווא החכמים וכו' וסוף
 שופר במלות וסוף שאל ליד כפירה בעיקר, ומיושב מה
 שתהמה' הלא אנו רואין בהרבה אנשים פשוטים שאינם לומדים
 תורה שבע"פ ואעפ"כ המה יראים ושלמים, והוא עפ"י מש"כ
 הרמב"ן הג"ל שאם אינו עושה סוכה ולולב לעלה אינו בחרם
 הזה כי לא אחר הכתוב אשר לא יעשה אלא אשר לא יקים
 כעטם קיומו וקבלו. והבי נמי שאנשים הפשוטים שאינם לומדים
 תורה שבע"פ המה מדור היסן שמאמינים בחורה שכתב ושבע"פ
 יודעין שלימוד התוה"ק הוא מלוא גדולה מאוד אך מפני טרדתם
 אינם לומדין או לפעמים מחמת עללות אף שזה עול גדול והחייב
 על כל איש ישראל ללמוד תורה וכמבואר ברמב"ם, מ"מ אינו
 בכלל הזה שנאמר עליו שאם לא ילמוד לא יעשה ויבא מ"ו ליד
 שבעה המדרגות האלו, שזה לא נאמר רק על מי שאינו תלמין
 בה ומושב את לימוד התורה שבע"פ לדבר בטל כדבר שאין
 לורך כלל וכמוש"כ הרמב"ן גבי ארור אשר לא יקים שהוא רק
 חרם המורדים והסופרים:

ועתה התבוננו נא, אם ידריך אדם את בניו עד"ו שלא
 ילמד עמהם תורה שבע"פ בחדר וגם תורה שכתב
 ילמדנו בלא פרש"י הרי בלי ספק כאשר יתגדל הנער יספור
 לגמרי בחורה שבע"פ ויהי' בעיניו כל תורה שבע"פ לדבר בטל
 וכדבר שאין לורך כי מעולם לא ידע ערכה ואז בודאי יבוא
 לכל השבעת המדרגות האלו וא"כ יוליאנו האב בידים מכל
 היסודות. והנה הרמב"ם משב בחור כ"ד דברים המעכבים את
 התשובה הראויה את בנו יולא לתרבות רעה ואינו מוחה בידו,
 מה הי' אומר הרמב"ם בימינו שלא די שלא מוחין עוד המה
 מסייעין בידים ממש שיואל בנו לתרבות רעה, וביותר מה יס'
 מן בנו ועוד איזה דורות להלן אולי לבנו יחסר עדיין משבעת
 המדרגות שלא יגיע עדיין לכל שבעת המדרגות שמבואר בתו"כ,
 אבל בן בנו בודאי יגיע לכל המדרגות, ומבואר בתוה"ק קול
 דמי אחיך לועקים עליך מן האדמה ומבואר במשנה סנהדרין
 דף ל"ז דמו ודס זרעומו וכן תרגם אונקלוס קל דס זרעין
 דעמדין למיפק מיני', וידוע מאמר חז"ל גדול המחמיר את
 חבירו יותר מן הסורגו, וא"כ אם האב גורם לבנו בהדרגתו
 ואח"כ לכן בנו עד סוף הדורות שיאלו לתרבות רעה או בודאי
 יהי' ע"מ האב הראשון שהוא גרם לבנו ולכן בנו ולכל הדורות
 הבאים:

ד) והנה במקלות בארנו שזה שאומרים אנו במוסף רה"ש
 לופה ומביע עד סוף כל הדורות שהשי"ת דן את
 האדם בין לטוב ובין לרע מ"ו עד סוף כל הדורות מה שגרם
 האב עד סוף כל הדורות בין לטוב אם מחנך את בנו על דרך
 טוב ובנו מחנך את בנו ג"כ בדרך טובים אז כל המלות שיעשו
 הדורות היואלים ממנו יתחשב על חשבון האב הראשון, וכן מ"ו
 אם האב מודריך את בנו בדרך רעה אז יהיו כל העבירות ע"מ
 האב הראשון. והנה מבואר גבי אברהם אבינו למען אשר יאוס
 את בניו ואת ביתו אחריו ושמו את דרך ד' למען הביא ד' על
 אברהם את אשר דבר עליו, ומבואר ברש"י על בית אברהם לא
 נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן לדיק כאילו לא

מת והוא מבואר במדרש במקומו תרי רשבי כל מי שיש לו בן
 יגע בחורה כאילו לא מת, וכמבואר בספורנו על פסוק למען
 הביא ד' על אברהם אשר דבר לעשות לו חז"ל והתכלית האחרון
 המכוון בזה מלת האל יתברך להביא על אברהם את אשר דבר
 באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו עכ"ל ולכן מבואר
 למען הביא ד' על אברהם כאשר ילוא את בניו ואת ביתו אחריו
 ושמו את דרך ד' או יתענג אברהם בעלמו מוס' כי כל המלות
 ומע"ט שיעשו בניו וביתו אחריו הכל יס' נחשב על חשבון
 אברהם בעלמו, ולכן אמרו חז"ל שכל המעמיד בן לדיק כאילו
 לא מת שכל התכלית מחיי האדם אינו למען לאכול ולשתות
 שבוש מותר האדם מן הבהמה אין וכל עיקר תכליתו מימי חייו
 הוא רק לעבודת הבורא יתברך וא"כ כאשר מניח בן לדיק
 כאילו לא מת אחרי שכל המעשים טובים שבנו עושה נחשב הכל
 על חשבון האב שהביאו ליד זה אי"כ הרי הוא כמו שהוא במימי
 עדיין:

ה) ויש להתבונן על כל ההבטחות שהבטיח ד' יתברך לאברהם
 לזרעך אחננה שהבטיח לו במתנת ארץ ישראל שזרעו
 יירש את הארץ, ולכאורס יש להפליא איזה טובה יגיע מזה
 לאברהם אחרי שיהי' כבר בקבר מכמה מלות שנים והוא לא
 יראה בהללחת בניו כלל ולא ירגיש או בטובה הזאת ואיזה
 הבטחה טובה הוא לאברהם וכן לכל האבות הקדושים שהבטיח
 אותם בירושם הארץ אחרי שהשי"ת אמר ודור רביעי ישובו הנה
 כו' ואיזה טובה והללחה יס' לאברהם בעלמו:

אבר האמת יורה דרכו עפ"י דברי הרמב"ן הקדוש בפרשת
 אחרי וז"ל והנה השם הנכבד הוא אלקי האלקים ואדוני
 האדונים אבל ארץ ישראל היא אמלעית הישוב היא נחלת ד'
 מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלאכים שוטר ומושל בהנחילו
 אותם לעמו המיוחדים שמו זרע אוהביו והנה קדש העם היושב
 בארנו בקדושת העריות וברובי המלות להיות לשמו לכן אמר
 ושומרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ולא תקיף הארץ אחסם
 כו', והנה הארץ שהיא נחלת ד' תקיף כל מעמל אותה ולא
 תסבול עובדי ע"ז ומגלי עריות וכו', והנה הכותים לא היו
 עטשים בארלם בעבדם את אלהיהם לשלח בהם את האריות
 ובבואם אל ארץ ד' ועשו כמעשיהם הראשונים שלח בהם את
 האריות והיו ממיתים אותם, וכן שנו בספרא ולא תקיף הארץ
 ארץ ישראל אינה כאשר ארלות אינה מקיימת עובדי עבירה
 ואמרו בתוספתא ושכתי בשלום אל בית אבי וס' ד' לי לאלהים
 ואומר לתם לכם את ארץ כנען כל זמן שאתם בארץ כנען
 הייתי לכם לאלקים וכו' יעו"ש שמאריך בזה כי ארץ הקדושה
 נתן ד' יתברך לזרעו של אברהם שיסמורו את התורה הקדושה
 בארץ כנען וקדושת הארץ וקדושת המורס ענבי הגפן בענבי
 הגפן נחונה לזרעו של אברהם ולכן הבטיח ד' יתברך לאברהם
 לזרעך אחננה וכן הבטיח לכל האבות הכוונה הכל על קדושת
 הארץ שיסמורו תוה"ק בארץ ישראל וזה הוא הללחת האומה
 הישראלית. וזה הוא מה שנאמר גבי אברהם כי ידעמיו למען
 אשר ילוא את בניו ואת ביתו אחריו ושמו את דרך ד' למען הביא
 ד' על אברהם את אשר דיבר עליו ופרש"י על בית אברהם לא
 נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן לדיק כאילו לא
 מת. והכוונה מבוארת כי ידעמיו כמו שפרש"י לשון חיבה ולמה
 ידעמיו לפי שהוא מלוא את בניו לשמור דרך ד' ולא יס' טובה
 לאברהם כי ישמח אברהם בקברו כאשר בניו וביתו אחריו
 ישמרו דרך ד' ואז הוא אברהם המסבב הראשון שפ"י שהוא
 ילוא את בניו ואת ביתו אחריו היינו שבנו ילוא לבניהם ובניהם
 לבניהם והכל יס' נחשב על אברהם שהוא המסבב הראשון, וזהו
 הטובה הגדולה שיעשה ד' יתברך לאברהם בעלמו ולכן ידעמיו
 אני מחבב אותו שמאברהם יולד דורות לדיקים והכל הוא ע"י
 הנהגת אברהם והכל הוא על חשבון:

ו) ומדויק מזה שכל המעמיד בן לדיק כאילו לא מת, ומדויק
 הלשון כל המעמיד ולא כל המניח וכו', ר"ל
 שמעמידו על בסיס נכון וקיים ע"י הנהגתו עמו במימי שנתו
 שלא

שלא יכשלו גם זרעו ולכן כאילו לא מח אף הוא חי ולפני שמש ינון שמו:

(ו) ולתשלו הענין אביא לבאר עוד הפסוק ואם בחקותי תלכו בעומק יותר. עפ"י מה שהבאתי לעיל בעקף זה אוח ב' דברי הגאון המסיד ר' זלמן ז"ל בהלכות ח"ת שהוכיח דהמ"ע של ולמדחם אתם את בניכם הוא גם על תורה שבע"פ מגמרא דברכות ד"ג הא כתיב על לבבכם לדבר בם הוא בדברי תורה כתיב וה"ק אגמירו לבנייכו תורה כי כיכי לגרמי בהם, וקשה הא כתיב שם ובלכתך בדרך וכל ספריהם ה' בגלילה ואף ישא עמו ס"ת ללמוד בעת לכתו בדרך ודברים שכתב איא ראוי לאמרו בע"פ, ובע"כ על תורה שבע"פ קאי. ועפ"י פרשתי הפסוק ואם בחקותי תלכו וגם כוונת רש"י שפירש שה"י עמלים בחורה ולדעת מדרש חכמים שהכוונה על לימוד תורה שבע"פ כמוש"כ באריכות, ולפי דברי הגאון ר"ז יחא ביומר דאף שייך לילך בחקותי ה' לו' אם חקותי תשמרו, ולכן מפרש הח"כ שהיו עמלים בחורה כדי לדעת מדרש חכמים דלא יקיים בחקותי תלכו היינו שחלמדו תורה שבע"פ בעת לכתו בדרך שכתב משיין ומיגע עלמו בחורה שבע"פ או כאשר ילך בדרך הרעיון שלו אינו נפסק מחורה שבע"פ גם כאשר ילך בדרך, כן דברי שם יו"ט:

ובעת נחמדה לי בעזיה דבר נכון עפ"י דברי הגאון המסיד בספר נפש החיים שכתב בשער א' בהנהיגה המסתלח וידוע שכתב על הפסוק והתקדשתם והייתם קדושים כל המקדש עלמו חלמטה מקדשין אותו חלמטה ר"ל שמלמטה נמשך עליו ה"ד שה משרשה העליון של המלוא כמ"ס בזהר לו והתקדשתם והייתם קדושים מאן דמקדש גרמי' חלרע מקדשין ל"י מלעילא דהא קדושה דמארי' שרייא עלי' וכו' ובפ' נשא דמשיך עלי' רוח קדושה עילאה וע"י הקדושה והאור המקיף הוא דבוק כביכול בו יתברך וזה שאמר הכתוב ואחם הדבקים בד' אלוקים חיים כולכם היום וזה האור מקיף הוא לו לפזור לגמור המלוא כו' גם מוסכת וגוררת את לבו לסגל עוד מלות אחר שהוא יושב עתה בגן עדן ממע חופה כלל כנפי הקדושה בסתר עליון וכו', זה שכתב מלוא גוררת מלוא וכאשר ישים אליו לבו בעת עשיית המלוא יבין וירגיש בנפשו שהוא מסובב ומלוכב בעת בהקדושה ורוח נכון נחמדה בקרבנו, וזה שאמר הכתוב אלה המלות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בהם היינו בחיכם ממש שהוא מסובב או בקדושת המלוא ומוקף מאורא דג"ע עכ"ל הטבור של ספר נפח"ת. ועפ"י זה נחבאר לי הלשון של תוס"ק אם בחקותי תלכו והכוונה שכאשר תלמדו תורה שבע"פ בעת לכתך בדרך ויהא משיין ומחשב בחורה שבע"פ אז הוא כמו שהולך בחיך החוקים בעלמם וכמו שביאר הנפש החיים פסוק אלה המלות אשר יעשה האדם וחי בהם בחיכם ממש שהוא מסובב ומוקף מקדושת המלוא, ח"כ מכש"כ בחורה שהיא גדולה מכל המלות כמבואר בגמרא דסוטה דכ"א חלה המלוא בנר והתורה באור מה נר מאיר לשעשה והתורה באור מה אור מאיר לעולם, ומבואר בשנות אליהו להגד"א פ"א דפ"א שזריך מאור לחבב את התורה שכלל חיבה שלמד בה הוא מלוא בפני עצמה כו' ומלוא של לימוד התורה היא שקולה ככל המלות, והכלל בזה שאין מבטלין ת"ת אפילו למלוא אם יכול לעשות ע"י אחרים והשכל מחייב בזה מפני שכל חיבה וחיבה בפ"ע היא מלוא גדולה והיא שקולה כנגד כולם ח"כ כשלומד למשל דף אחד מקיים כמה מלות מלות יו"ט בדבריו הקדושים. ומעשה אם בקדושת המלות כתיב וחי בהם שבעת עשיית המלוא הוא מוקף ומסובב מקדושת המלוא ולכן הוא חי בתוך המלוא עצמה, מכש"כ אם משיין בחורה שבע"פ בעת לכתו בדרך הוא הולך בתוך החוקים עצמם, ולכן כתיב אם בחקותי תלכו היינו שהיו עמלים בחורה כדי לדעת מדרש חכמים כמו שגארת' יאז תלכו בתוך החוקים עצמם:

(ז) ועפ"י נחבאר לי דברי התנא אבות פ"ו מה שאמר רבי יוסי בן קיסמא אם אתה נותן לי כל כסף וזהב כו'

איני דר אלא בחקוס תורה וכו' ולא עוד אלא שבעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף וכו' אלא תורה ומעשים טובים בלבד שנאמר בהתהלך תנחה אותך וכו' בהתהלך תנחה אותך בעולם הזה בשכרך תשמור עליך בקבר והקלות היא תשייך לטובה. וקשה לי היכן מבואר בקרא שבעת פטירתו של אדם אין מלוין לו אלא תורה ומע"ס. הא ממה שמביא בהתהלך תנחה אותך זו העו"ז הכוונה כל זמן שהוא בחיים וכ"כ רש"י שם באבות, וכ"כ רש"י במשלי ו' בהתהלך בחיך בשכרך בקבר והכוונה אחר שהניחו אותו בקבר, אבל על שעת הפטירה שאין מלוין לו אלא תורה ומע"ס לא נזכר כלל בקרא. ויחבאר דהנה יש נפיק"ת בין קדושת המלות לקדושת החורה, דהנה מבואר בסוטה דף כ"א ע"א חלה המלוא בנר מה נר אינו מגינה אלא לפי שעה אף מלוא אינה מגינה אלא לפי שעה, ואח התורה באור לאמר לך מה אור מגין לפולס אף תורה מגין לפולס. ויבואר עפ"י דברי הספר הקדוש נפש החיים שער א' פרק י"ב שבעת שפולה על עוור מחשבתו לעשות מלוא חיבך בעשה רישומו למעלה בשרשו העליון כו' וממילא מחשבור ומחשיך עליו אור מקיף מקדושה העליונה והוא המשייכו לגמור ואחרי גומרו המלוא הקדושה והאור מסתלק לשרשו. וזה הענין שבר העו"ז שהוא מעש' ידי אדם בעלמו יו"ט. אבל קדושת התורה שמגינה לפולס אפילו בעידנא דלא עסיק ב' לפולס הקדושה חקפת אותו אפילו אם מבטל מעט להכרחו ככ"א הקדושה תמיד חופפת אותו, וכמבואר בחוס' סוטה דכ"א הניג לפרשת דרכים יגול מכולם זה ת"ת דסלקא ל' שמעמחא אליבא דהלכתא, והקשו בחוס' ד"ה זה חיימא אף יגול מכולם והלא לא יגול מ"ה"ד בעידנא דלא עסיק ב' ומירלו דחס ת"ת תורתו לומנתו ועוסק בה ומחריה בה כל שעה ואינו הולך ד"א בלא תורה עכ"ל. והנה הא אף ח"ת כזה ג"כ יש עמים שאינו עוסק בה כגון שהולך במבואות המטופפות ובשעה שהוא ישן מ"מ כיון דכל שעה מחריה בחורה והוא שקוע תמיד בחוס"ק אף אם מבטל מהכרחו מד"ת מ"מ הקדושה שקנה מעסק התורה חופפת עליו, לא כן בקדושת המלות אחר גמר עשיית המלוא הקדושה והאור חוזר למקומו בשרשו וזה תענוג העו"ז כמבואר בפ"ס החיים. ומעשה מה שדרשו בהתהלך תנחה אותך זה העו"ז הכוונה שהוא תמיד מוקף מקדושת התורה והוא הולך בתוך הקדושה כמו שגארת' הפסוק ואם בחקותי תלכו שהולך בתוך החוקים עצמם כיון שהוא עמל בחורה שבע"פ ותמיד מחריה בד"ת וא"כ התורה עצמה תנחה אותו כיון שהוא מוקף מקדושת התורה:

לפ"י נחמא אף שבעת פטירתו לא מלוין לו וכו' אלא תורה ומע"ס, כיון שגם בחיים היה מוקף מקדושת התורה אף בשעה שלא עסק בה מהכרחו, נחמא דהקדושה הסובבת אותו אינו מסתלק שבעת פטירתו ומלוא לו לאדם, כיון ידיעט שהקדושה סובבת אותו ואף שאינו לומד כעת מ"מ הקדושה סובבת אותו והולך בחורה וגמלא שהתורה מלוא אותו היינו ע"י הקדושה הבאה אליו מכת התורה אשר עמל בה, וזה מוכח ג"כ מהך קרא בהתהלך תנחה אותך זו עו"ז, דהכוונה דאף בשעה שאינו עוסק בה מהכרחו הוא הולך בקדושת התורה כמו שגארת', ח"כ גם שבעת פטירתו קדושת התורה מקיפתו ומלויה:

ומה מאור יונקס לפ"י לשון התנא באבות ולא עוד שבעת פטירתו של אדם וכו' אלא תורה ומע"ס, דמה הלשון ולא עוד. ולדרכינו יתבאר בעו"ז, שכן הפסוק בהתהלך תנחה אותך ידענו דקאי על עו"ז כמו שדרשו זה הסו"ז, אך שמה יש לנו הוכחה עוד דגם שבעת פטירתו של אדם מלוין לו תורה ומע"ס ולכן אמר ולא עוד, לא מכע"א בשעה שהוא בחיים והוא עוסק תמיד בחורה"ק, אלא אפילו שבעת פטירתו קדושת התורה מסבבת אותו כאמור:

וראה דברי הזוהר פרשה י"ב הובא בנפש החיים שער ד' פ"ז ח"ל, וכל מאן דישתדל באורייתא לשמה כד נפיק מהאי עלמא אורייתא אולת קמ' ואכרות קמ' ואצינת עלי' דלא יקרבון

דקדוק גדול שאמר כי על כל אלה למע לא אמר כי על אלה והוסיף עוד חיבת כל, לכן פירשו דברי שלמה שכונתו שהכל דברי היל"ט שהוא אומר כן להאדם פן יבוא אליך היל"ט בפתולותיו בטענות כאלה נדע להשמר ולהזהר שלא להעלות כלל על הלב ושלא לחשוב בזה כלל, שבאם יעלה ח"ו על לבך מחשבות און כאלה תענש גם על המחשבה, לכן אמר ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט היינו שגם על המחשבה תענש, ע"כ לא תחשוב בזה כלל, ולכן אמרו מחמיו יפה אמר שלמה שדברי שלמה הוא ממש כדברי משה ולא תחזירו אחרי לבבכם וז' מילות וכדברי הרמב"ם שכתב ולא עושים בלבד אסור להפנות אלי' במחשבה אלא כל מחשבה שהוא גורם לו לאדם לעקור עיקר מעיקרי התורה מזהירים אנו שלא להעלות על לבו ולא נסית דעתו לכך ונחשוב ונמשך אחרי הרעור לבו מפני שדפחו של אדם קלרה ולא כל הדיעות יכולין להשיג האמת על כוריו ונמלא יאל ליד מילות ועל ענין זה הזהירה התורה ולא תחזירו אחרי לבבכם וז' מילות עכ"ל דברי הרמב"ם ודבריו מחמדים, וא"כ יפה אמר שלמה שדברי שלמה הם ממש דברי משה רבינו שגם הוא הזהיר כמו משה שלא יעלה על לבו להעמיק ולחשוב בדברים הללו:

ומעתה יתפרש בעז"ה סוף דברי המדרש כמין חומר דאיתא שם רבי חייא רבה אמר משל לאחד שה' בורח מפני הקסטיגור וה' רץ אחריו אמר לו מעוט בריה שלא תרבה בחזרה כך ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט, ונבין מה מלא ר' חייא להבנת הפסוק ע"י המשל הזה, ולדרכיו יתבאר דהנה המפרשים ביארו מילת קסטיגור שהוא ממונה לדרוש ולחקור פשעי החוטא ע"י יסורים, והנה אם בורח מפני הקסטיגור אח"כ כאשר הקסטיגור משיגו הנה לבד העונש שה' מחייב בלא"ה עוד מוסיף לו עונש בעבור שברח מפניו וזה הוא משל נמרץ שמי שעולה על לבו מחשבת און שלים דין וליה דין ועיי' עושה עבירות וממלא תאוות, הנה העבירה עושה מפני תאוה לבו אך המחשבה הרעה הוא כמו שבורח מפני הקב"ה יען שרואה שעושה כל הרעות ואינו מגיע לו שום עונש ע"ז ע"כ מעלה על לבו מחשבת מילות והמחשבה הוא כמו שבורח מפני השי"ת, חמס כשיצא יומו אחר מיתתו או גם בעו"ז כאשר נתמלא סאתו ונפול בפת אף לבד שנענש על מעשיו הרעים שעשה עוד יקבל עונש גם על המחשבה הרעה הזאת שרצה, לברוח מפני השי"ת, ע"כ מסיים ר' חייא שיפה אמר שלמה ודע כי על כל אלה וכו' שפ"י המשל מהקסטיגור הבין דברי שלמה שכונתו להזהיר גם על המחשבה כמו שפרשתי:

והנה במדרש שם מובאר עוד משל ר"ש בן חלפתא אומר משל לאחד ששט על פני הנהר הוא רץ ורץ אחריו אמרו מעוט בכניסה שלא תרבה בינייה ותייגע כך ודע כי על כל אלה וכו' עכ"ל, ופירש במח"כ שה' בורח מפני רודפיו, ויש להבין מה הוסיף ר"ש בן חלפתא על דברי ר"ח שר"ח אמר המשל שה' בורח ביבשה ורש"ח אמר משל לבורח בנהר, אולם באמת הוא משל נמרץ, שהדרך במי שהוא בורח בנהר מפני רודפיו שכל זמן שיש לו כח בורח וישט אך כשמרגיש שכוחותיו מתמעטים אז חוזר לאחור ורואה לחזור למקומו אבל אח"כ יכול היות שלא יזכה לבוא למקומו שיכול היות שיטבע בנהר, וכן הנמשל שמי שמעלה על לבו מחשבת המילות או יטבע בנהר המילות ולא ישוב למקומו כי כל בוא' לא ישובין וילך אחרותיו ממדרגה למדרגה עד שיטבע למרי בפת המילות ולא יבוא לעולם לכלל תשובה, ולכן הוסיף רש"ח על דברי ר"ח שר"ח ממשיך משל לאחד שה' בורח מפני הקסטיגור ביבשה, והנה בורח זה אף שיקבל עונש גם על מחשבתו לברוח אבל עדיין תקוה גדולה שישאר במי, כן החוטא אף שלפיו הוא אל עונש אבל בידו לעשות תשובה עוד, אבל המשל של רש"ח לבורח בנהר שגם חיוו תלוי לו בסכנה כן הנמשל הכא דשאני מילות דמשתא ויכול להיות אבוד לעולם ח"ו ולא יבא ליד תשובה כלל, וזה שהוסיף רש"ח:

והנה

יקרבו בזה' מאריהון דדינא כד שכיב גופא בקברא היא נערת ג' כד נשמחא אולת לאסתלקא למיחב לאחריה איבי אולת קמה דנשמחא וכמה תרעין אחברו מקמה דאורייתא עד דעאלת לזוכתה וקיימא עלי' דבר נש עד דיתער בזימנא דיקומן מחיית דעלמא ואיכו סגורא עלי' וכו', עיי"ש:

הקרמה לחלק הדרוש

נדרש קהלת י"א על פסוק שמה בחור בילדותך אמר שמואל ב"י בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמלאו בו דברים נוטים ללד מילות אמרו זהו חכמתו של שלמה שאמר שמה בחור בילדותך אמר ולא תחזירו אחרי לבבכם שלמה אמר שמה בחור בילדותך והלך בדרכי לבך הוזהרה הרעועה ליה דין וליה דין, כשאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט אמרו יפה אמר שלמה עכ"ל, והדברים חמושים איך בקשו מחמלה לגנוז ספר קהלת ולא ראו סוף הפסוק ודע כי על כל אלה וכו', והנה בשבת דף ס"ג איתא אמר ר"ה מאי דכתיב שמה בחור וכו' ודע כי על כל אלה יביאך ד' במשפט עד כאן דברי יל"ט מכאן ואילך דברי יל"ט טוב, וגם זה המוה קלה למה הולך שלמה לכתוב דברי יל"ט אע"פ לא ידעין שהיל"ט מסית לכל דבר רע:

ולבאר דברי המדרש נלע"ד כי חכמים קרלו מחמלה לגנוז ספר קהלת נחקשו בדברי שלמה שאמר שמה בחור בילדותך הי' לו לומר שמה בחור בנחרותך או שמה ילד בילדותך, דהא ידוע שימי הילדות המה תחלה ואח"כ ימי הבחור, וגם מה שאמר ויטיב לבך וכו' הי' לו לומר והטיב לבך כמו שאמר שמה והלך שהוא לשון לווי, לכן פירשו דברי שלמה באופן אחר היינו ששלמה אמר, כשעברו ימי הילדות והגיע ימי הבחור בא אליו היל"ט בטענה אחת בחור שעשית כל העבירות ויראה פן יגייע עונש מן השמים אח"כ כשעברו ימי הילדות ולא הגיע לך שום עונש אעפ"י שעשית כל העבירות ומלאה כל תאוה נפשוך תוכל לשמוח עמה בימי ילדותך שעברו עליך כי לא יאונה לך רע, ויטיב לבך בימי בחורותיך עמה תוכל למלאה נפשוך בכל החלות ובלב טוב כי מה' בטות שלא יגייע שום עונש אז והלך בדרכי לבך לעשות כל הישר בעיניך, ומסיים במראה עיניך אשר תראה היינו שאתה רואה במראה עיניך בעלמך שחששה כל העבירות וכל אשר עולה על לבך ואעפ"כ לא יגייע שום עונש ואדרבא ההלחה משחקת לפניך א"כ אתה רואה שח"ו ליה דין וליה דין, ולכן בקשו לגנוז ספר קהלת שגם הם ידעו מחמלה סוף הפסוק ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט וידעו פשוט הפסוק כמו שמואר בשבת דף ס"ג עד כאן דברי היל"ט מכאן ואילך דברי היל"ט, ואעפ"כ בקשו לגנוז בשביל ששלמה נעשה טוען עבור היל"ט אשר יכול מי שהוא להעלות על הלב כי ח"ו לך דקו דברי יל"ט שכל"ה עולה על הלב דברים כאלה וכדברי שלמה בעלמו בקהלת שאמר על כי אין פתגם הרעה נעשה מהרה על כן מלא לבות בני אדם לעשות רע, ולכן בקשו לגנוז ספר קהלת על שמעשים כ"כ דברי היל"ט, וזה שאמרו משה אמר ולא תחזירו אחרי לבבכם וכמו שדרשו בגמרא אחרי לבבכם וז' מילות, הרי שדברי מילות אסור להעלותם על הלב ואסור לחשוב בזה וכמואר ברמב"ם פ"ג מהלכות עכו"ם שאסור להעלות על לבו שום דבר הסותר את עיקר מעיקרי האמונה שנאמר ולא תחזירו אחרי לבבכם, ושלמה מביא דברי היל"ט ותחבולותיו שמביא ליד כפירה בשגחה ובשכר ועונש כי ליה דין וליה דין, ומדוקדק הלשון שמלאו בו דברים נוטים ללד מילות שחלילה לא חשדו בשלמה במילות ודיעות כוזבות רק שהדברים נוטים ללד מילות היינו שפ"י הדברים הללו יכול האדם ח"ו ליפול במחשבת המילות:

אבל כיון שמלאו ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט אמרו יפה אמר שלמה, והכוונה שהתנונו בדבריו ומלאו